

Univerza v Ljubljani
Fakulteta *za socialno delo*

Majda Hrženjak

SOCIALNO VARSTVO NA PODROČJU INVALIDNOSTI

(1945-2023)

Ljubljana, avgust 2023

Univerza v Ljubljani
Fakulteta *za družbene vede*

 Mirovni inštitut
Inštitut za sodobne družbene in politične študije
The Peace Institute
Institute for Contemporary Social and Political Studies

INŠTITUT
ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Projekt *Vsakdanje življenje in življenjski potek starejših ljudi, ki živijo v revščini*, J5-4587 je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS), iz državnega proračuna

Raziskovalna skupina: Vesna Leskošek, Jana Mali, Ana Kralj, Nina Perger, Alenka Švab, Marjeta Mencin, Jana Mali, Andreja Vezovnik, Tanja Kamin, Andreja Živoder, Otto Gerdina, Žarko Lazarević, Dunja Dobaja in Majda Hrženjak

VSEBINA

Uvod 3

Različne definicije invalidnosti 5

Pregled razvoja regulacije socialnega varstva invalidnosti v kontekstu pokojninskega in invalidskega zavarovanja 7

Pregled regulacije socialnega varstva oseb z invalidnostmi od rojstva, otroštva ali zgodnje mladosti 14

Nekatere druge pravice do denarnih olajšav, storitev in pripomočkov, ki izhajajo iz statusa invalidnosti 24

Kronološki pregled pomembnejših ukrepov na področju socialne varnosti invalidnosti 29

Zaključek 34

Literatura in Viri 36

SOCIALNO VARSTVO NA PODROČJU INVALIDNOSTI (1945-2023)

1. Uvod

Področje socialnega varstva invalidnosti v Sloveniji opredeljujejo številni zakoni in predpisi, ki se nanašajo posebej na osebe z invalidnostmi, njihov položaj pa opredeljuje tudi 'splošna' zakonodaja. Pričujoč pregled se osredotoča predvsem na specifično zakonodajo, ki naslavlja področje invalidnosti, in na njen razvoj od druge svetovne vojne dalje, torej sega v obdobja povojne socialistične Jugoslavije, tranzicije Slovenije v samostojno državo z novim, kapitalističnim družbenoekonomskim sistemom v 90-ih letih in v aktualen razvoj v novem tisočletju v okviru Evropske Unije. Namen analize ni izčrpen pregled zakonodaje in predpisov, pač pa kronološki oris razvoja temeljne regulacije, z namenom vpogleda v vpliv politik socialne varnosti na področju invalidnosti na ekonomski položaj oseb z invalidnostmi in njihovih oskrbovalcev ter na njihova potencialna tveganja revščine v starosti. Številne študije (Morris in Zaidi 2020; Frączek 2022; Richards in Sang 2019) namreč kažejo, da invalidnost predstavlja dejavnik tveganja revščine tekom celotnega življenjskega poteka zaradi zmanjšane zmožnosti vključevanja v izobraževanje in plačano delo ali zaradi nezaposljivosti, zaradi dodatnih potreb in stroškov povezanih z invalidnostjo, zaradi potrebe po formalnih storitvah oskrbe, kot tudi po neformalni oskrbi, ki jo pogosto izvajajo družinski člani kot neplačano ali slabo plačano skrbstveno delo.

Da bi pokazali kompleksnost področja socialnega varstva oseb z invalidnostmi najprej predstavimo heterogenost definicij statusa invalidnosti v temeljni aktualni zakonodaji. V nadaljevanju kronološko analiziramo razvoj zakonodaje v opazovanem obdobju in izpostavimo pravice, kategorije in pomembnejše vsebinske novosti glede na prejšnjo zakonodajo. Predstavitev analize je organizirana v tri poglavja, ker se je izkazalo, da zakonodaja različno obravnava dve različni kategoriji oseb z invalidnostmi, ki jih kategorizira na podlagi izvora nastanka invalidnosti: invalidnost, ki je nastala v obdobju delovnega razmerja, ko so bile osebe obvezno zavarovane za primer pokojninskega in invalidskega zavarovanja; invalidnost, ki traja od rojstva, otroštva ali zgodnje mladosti, zaradi česar osebe z invalidnostmi niso mogle biti vključene v plačano delo in z njim povezanimi zavarovanji. Zakonodajo, ki naslavlja socialno varstvo teh dveh kategorij oseb z invalidnostmi, predstavljamo ločeno - v tretjem poglavju pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, v četrtem poglavju socialno varstvo oseb z invalidnostmi od rojstva, otroštva ali zgodnje mladosti. Ker del zakonodaje naslavlja socialno

varnost na področju invalidnosti ne glede na izvor nastanka invalidnost, v petem poglavju posebej predstavimo aktualne zakone in predpise s poudarkom na ekonomskih pravicah, ki se nanašajo na stanje invalidnosti na splošno.

Metodološko analiza izhaja iz pregleda originalnih dokumentov kot so zakoni in drugi predpisi ter vladni dokumenti, ki urejajo socialno varnost na področju invalidnosti, ter iz sekundarnih virov, kot so že objavljene nacionalne študije o pravicah iz naslova invalidnosti.

Tako v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni kot tudi v samostojni Sloveniji zakonodaja kot posebno kategorijo oseb z invalidnostmi vzpostavlja vojne invalide (vključno z žrtvami v vojni za Slovenijo leta 1991). Njihovo socialno varstvo zagotavlja s posebnimi predpisi in zakoni kot tudi z njihovo vključenostjo v specifično zakonodajo s področja invalidnosti. Ker je vojnim invalidom in njihovim družinam zagotovljena posebna, razširjena in okrepljena socialna varnost v primerjavi z drugimi kategorijami oseb z invalidnostmi, jih v kontekstu tveganja revščine v starosti, kar je fokus tega poročila, ne obravnavamo posebej.

Potrebna je tudi opomba k terminologiji in spolno (ne)občutljivi rabi jezika. Terminologija na področji invalidskega varstva ostaja v Sloveniji pereč in občutljiv problem, saj se v slovenski veljavni pravni ureditvi večinoma uporablja izraz invalid oziroma invalidne osebe. V pričujočem poročilu se je zato zaradi verodostojnega povzemanja posameznih zakonskih regulacij nemogoče izogniti tem terminom. Ker bi vpeljevanje raznolike terminologije v posameznih delih poročila ustvarjalo zmedo, v celotnem poročilu uporabljamo v terminologijo pravnega reda. Vendar pa velja v uvodu izpostaviti, da je termin invalidnost stigmatizirajoč. Temelji na tradicionalnem medikaliziranem modelu, ki oviranost pojmuje predvsem kot individualno 'manjkavost' in ne pripoznava družene konstrukcije invalidnosti. Socialni pristop in na človekovih pravicah temelječ pristop uveljavljata pojma osebe z ovirami ali ljudje z oviranostmi, ki, kot izpostavljajo tudi številne nacionalne študije (Kresal idr. 2007; Smolej idr. 2009; Dremelj idr. 2019), na simbolni ravni vzpostavljata enakopravnejši odnos do teh oseb s poudarjanjem človeške raznolikosti, razmerij moči ter potreb po socialnem modelu varstva oseb z ovirami in vključujoči družbi. Na področju spolno občutljive rabe jezika zakonodaja in predpisi uporabljajo moški spol kot generičen oz. spolno nevtralen. Zaradi verodostojnega povzemanja vsebine zakonov v poročilu uporabljamo moški spol za vse spole.

2. Različne definicije invalidnosti

Pregled zakonodaje o socialni varnosti na področju invalidnosti kaže na zagate z definicijo invalidnosti, kar vpliva na dostop do pravic in posebnega družbenega varstva za osebe z invalidnostmi. Večinoma namreč velja, da morajo osebe za neko pravico (npr. do denarnih prejemkov, storitev ali tehničnih pripomočkov) imeti priznan status invalidnosti po zakonih, ki urejajo družbeno varstvo invalidnosti, včasih pa je potrebno tudi posebno izvedensko mnenje o upravičenosti. Če je bila v povojni Jugoslaviji pozornost zakonodajalca osredotočena na vojne in delovne invalide, se v samostojni Sloveniji po letu 1990, kot ugotavljajo Dremelj idr. (2019: 7), zakoni, ki urejajo področje invalidnosti množijo, pojma invalid in invalidnost pa sta opredeljena v vsakem zakonu drugače.

Dremelj idr. (ibid.) izpostavijo nekaj aktualnih temeljnih zakonov, ki urejajo področje invalidnosti, vsak zakon pa opredeljuje različne skupine invalidov in invalidnosti. Delovni invalid je zavarovanec, pri katerem je v skladu z Zakonom o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-2)¹ ugotovljena invalidnost in je pridobil katero od pravic iz invalidskega zavarovanja.

Po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI)² je invalid oseba, pri kateri so z odločbo pristojnega organa ugotovljene trajne posledice telesne ali duševne okvare ali bolezni in ima zato bistveno manjše možnosti, da se zaposli ali ohrani zaposlitev ali v zaposlitvi napreduje.

Otroci s posebnimi potrebami so otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, otroci z avtističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1)³ potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in

¹ Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 96/12, 39/13, 99/13 – ZSVarPre-C, 101/13 – ZIPRS1415, 44/14 – ORZPIZ206, 85/14 – ZUJF-B, 95/14 – ZUJF-C, 90/15 – ZIUPTD, 102/15, 23/17, 40/17, 65/17 in 28/19).

² Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Uradni list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 87/11, 96/12 – ZPIZ-2 in 98/14).

³ Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 58/11, 40/12 – ZUJF, 90/12 in 41/17 – ZOPOP).

izobraževanja. Otroci s posebnimi potrebami v predšolskem obdobju pa so opredeljeni v Zakonu o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami (ZOPOPP)⁴, in sicer kot otroci z razvojnimi zaostanki, primanjkljaji, ovirami oziroma motnjami na telesnem, spoznavnem, zaznavnem, socialno-čustvenem, sporazumevalnem področju ter dolgotrajnimi boleznimi.

Po Zakonu o socialnem vključevanju invalidov (ZSVI)⁵ so invalidi osebe s trajnimi prirojenimi ali pridobljenimi okvarami, ki se zaradi invalidnosti ne morejo socialno vključevati v skupnost brez nudenja storitev socialnega vključevanja in ne morejo samostojno opravljati večine ali vseh življenjskih potreb ter si zagotavljati sredstev za preživljanje, pravico do denarnih prejemkov in možnosti, ki jim jih zagotavlja država za njihovo enakovredno vključevanje v družbo. Dodatno definicijo prinašata tudi Zakon o izenačevanju možnosti invalidov⁶ in Zakon o osebni asistenci⁷, ki definirata invalide kot osebe z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi in senzoričnimi okvarami ter motnjami v duševnem razvoju, ki jih v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo, da bi enako kot drugi polno in učinkovito sodelovali v družbi (Dremelj idr. 2019: 8, 9-13).

Status osebe z invalidnostjo torej v Sloveniji izhaja iz številnih in različnih zakonskih podlag, kar po eni strani pomeni zakonsko naslavljanje in družbeno varovanje čedalje širšega spektra invalidnosti in specifik posameznih kategorij oseb z invalidnostmi, po drugi strani pa odpira vprašanje prekrivanja različnih statusov ter neenakih položajev oseb, ki se soočajo z istimi ali podobnimi invalidnostmi, kategorizirane pa so v različne statuse, ki omogočajo različne pravice. Kot je izpostavljeno v Uvodu, iz naše analize izhaja ugotovitev, da je v slovenski zakonodaji pomembno načelo kategorizacije statusov in pravic izvor nastanka invalidnosti, ki (poleg vojne invalidnosti) vzpostavlja dve temeljni kategoriji - invalidnost, ki je nastala, ko so bile osebe zavarovanci pokojninskega in invalidskega zavarovanja; invalidnost, ki traja od rojstva, otroštva ali zgodnje mladosti.

⁴ Zakon o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 41/17).

⁵ Zakon o socialnem vključevanju invalidov (Uradni list RS, št. 30/18).

⁶ Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (Uradni list RS, št. 94/10, 50/14 in 32/17).

⁷ Zakon o osebni asistenci (Uradni list RS, št. 10/17 in 31/18).

3. Pregled razvoja regulacije socialnega varstva invalidnosti v kontekstu pokojninskega in invalidskega zavarovanja

V jugoslovanski Ustavi iz leta 1946 je bilo socialno zavarovanje opredeljeno kot temeljna državljanska pravica delavca, uslužbenca in nameščenca, s čimer je država določila, da je socialno zavarovanje eden od posebnih ukrepov, s katerim so zaščitene osebe v delovnem razmerju. To je bilo uresničeno z *Zakonom o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev leta 1946*⁸, ki je v enoten sistem obveznega državnega zavarovanja uvrstil zavarovanja za primer bolezni, nosečnosti in poroda, nezgode pri delu, onemoglosti, starosti in smrti (Člen 1) in sicer za vse osebe v meznem delovnem razmerju (Člen 2). Zakon določa, da je financiranje socialnega zavarovanja organizirano z obveznimi prispevki delavcev in delodajalcev, država pa jamči za vse dajatve po tem zakonu (Člen 4). Zakon je opredeljeval pravice po načelu za več dela in za težje delo več socialnih pravic (Člen 8). Zaradi delne ali popolne nezmožnost za delo, ki je nastala kot posledica nezgode pri delu, zakon določa rento v višini 90% rentne osnove in povečanje rente v višini ene tretjine polne rente kot dodatek za tujo pomoč in postrežbo, če in dokler je ta potrebna (Člen 31). V 34. členu zakon določa pravico do invalidske pokojnine v primeru onemoglosti, ki je pogojevana s 5 do 12 leti predhodne pokojninske dobe, starostjo in vrsto onemoglosti (Člen 35). Onemoglost je lahko posledica bolezni, izčrpanja duševnih in telesnih sil ali telesnih in duševnih hib (Člen 36). V 42. členu zakon določa možnost poklicne rehabilitacije, možnost, da se invalidskega upokojenca ob njegovi privolitvi pošlje v oskrbo v invalidski dom ali dom za onemogle, in možnost odvzema rente, v primeru, da se ne odzove pozivu na kontrolni pregled ali zdravljenje.

Zakon je bil *leta 1950* dopolnjen z *Zakonom o socialnem zavarovanju delavcev in uslužbencev in njihovih družin*⁹, ki je zavaroval zavarovance za vsa socialna tveganja, tudi za invalidnost in starost, v primeru zmanjšanja delovne sposobnosti pa jim je zagotavljal materialno varnost. Člen 4 določa pravico do oskrbnine ob zmanjšani delovni zmožnosti, ki jo eksplicitno opredeli kot invalidnina; pravico do prekvalifikacije in pravico do invalidske pokojnine. Razširjena sorodniška mreža, ki vključuje zakonca, otroke in vnuke, brate, sestre, starše in stare starše ima po zavarovancu pravico do brezplačne zdravstvene oskrbe, če niso zmožni za delo, nimajo lastnega premoženja in jih zavarovanec preživlja (Člen 14). Zakon eksplicitno določa, da

⁸ Zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev (Uradni list FLRJ, št. 65, let. II).

⁹ Zakon o socialnem zavarovanju delavcev in uslužbencev in njihovih družin (Uradni list FLRJ, št. 10, let. VI).

invalidnina pripada zavarovancu, ki mu je bila zaradi nesreče pri delu, izven dela ali bolezni za več kot eno leto zmanjšana zmožnost za delo. Če je zavarovancu zmanjšana zmožnost za delo zaradi nesreče pri delu, je upravičen do invalidnine ne glede na trajanje delovnega razmerja (Člen 32). Če je zavarovancu zmanjšana sposobnost za delo zaradi nesreče izven dela ali zaradi bolezni, je višina invalidnine odvisna od delovne dobe in stopnje zmanjšanja delovne sposobnosti (Člen 37). Zakon torej prvič uvaja razlikovanje invalidnosti oz. zmanjšane zmožnosti za delo na podlagi izvora nastanka poškodbe in sicer na invalidnost ali poškodbo, ki je nastala zaradi nesreče pri delu ter na invalidnost ali poškodbo, ki je nastala zaradi nesreče izven dela ali bolezni. S tem se kategorizacija invalidnosti in neenake obravnave oseb z invalidnostmi po načelu izvora nastanka invalidnosti vzpostavlja tudi znotraj kategorije zavarovancev. Ta delitev ostane prisotna v vsej nadaljnji zakonodaji (tudi v samostojni Sloveniji, kjer je prisotna v aktualni slovenski pokojninski in invalidski zakonodaji v ZPIZ-2), pomemba pa je zato, ker vpliva na višino denarnih prejemkov na tak način, da so pravice iz naslova poškodbe pri delu finančno višje ovrednotene kot pravice iz naslova poškodbe izven dela ali bolezni. Ali z drugimi besedami, invalidnost, ki je posledica poškodbe pri delu, ima večjo težo kot invalidnost, povzročena iz drugih vzrokov.

37. člen zakona uvaja možnost kontrolnih pregledov za ugotavljanje dejanskega zmanjšanja delovne sposobnosti. Zakon dodeljuje pravico do prekvalifikacije, ki je povezana tudi z denarnimi prejemki kot so plača in nadomestila stroškov za prekvalifikacijo, za moške mlajše od 55 let in ženske mlajše od 45 let. Ženske, ki imajo ne glede na svojo starost, otroka, ki še ni dopolnil 12. let, so izvzete iz obveznosti prekvalifikacije (Člen 39). Če je zavarovančeva zmožnost za delo zaradi poškodbe na delu ali izven dela ter bolezni zmanjšana nad tri četrtine ali za več kot eno leto popolnoma ali trajno je upravičen do invalidske pokojnine (Člen 45). Pri višini invalidske pokojnine zakon ponovno uvaja precejšnjo razliko med dvema kategorijama izvora nastanka poškodbe. Zavarovanec, ki postane povsem nezmožen za delo zaradi nesreče pri delu, je upravičen do invalidske pokojnine, ki znaša 100% pokojninske osnove ne glede na njegovo delovno dobo (Člen 46). Zavarovanec, ki postane nezmožen za delo zaradi nesreče izven dela ali bolezni, pa je upravičen do invalidske pokojnine, katere višina je odvisna od delovne dobe. Vstopni pogoj je najmanj 5 let delovne dobe za starost do 50 let in najmanj 10 let za starost nad 50 let. V obeh primerih je višina pokojnine med 50% in 55% pokojninske osnove (Člen 47). Invalidska pokojnina je lahko dodeljena tudi osebi mlajši kot 25 let, če je bila pred

nesrečo zaposlena vsaj 6 mesecev (Člen 48). Člen 53 določa, da če se prejemnik invalidske pokojnine ponovno zaposli, poleg plače še naprej prejema tudi invalidsko pokojnino.

V 50-ih letih prejšnjega stoletja je razvoj socialnega zavarovanja sledil načelu ločevanja posameznik panog. Najprej se je iz sistema izločilo zdravstveno zavarovanje, leta 1957 pokojninsko zavarovanje, **leta 1958** pa je bil sprejet **Zakon o invalidskem zavarovanju**¹⁰ kot prvi samostojen zakon, ki je v celoti urejal področje invalidskega zavarovanja (Kavčič 2004: 4). Zakon v 3. členu zagotavlja delovnim ljudem pravice iz invalidskega zavarovanja za primer invalidnosti ali telesne okvar kot posledice bolezni ali poškodbe izven dela, nesreče pri delu ali - in to je novost tega zakona - poklicne bolezni. Invalidsko zavarovanje po tem zakonu zagotavlja poklicno rehabilitacijo in pravico do oskrbnine; pravico do zaposlitve primerne preostali delovni zmožnosti in pravico do denarnih nadomestil; pravico do invalidske pokojnine in pravico do dodatka za pomoč in postrežbo, če je potreben; pravico do invalidnine (Člen 2). Osebe, ki delajo krajši delovni čas ali so v začasnem delovnem razmerju, so upravičene samo do zavarovanja za invalidnost, ki je posledica nesreče pri delu ali poklicne bolezni (19. člen). V 8. členu zakon vzpostavlja mehanizem posebnega varstva glede sklepanja in prenehanja delovnega razmerja in glede delovnih pogojev v primeru invalidnosti.

Tudi ta zakon postavlja jasno razmejitev v pravicah iz invalidskega zavarovanja na podlagi izvora nastanka invalidnosti. Če je ta posledica nesreče pri delu ali poklicne bolezni, pridobi zavarovanec pravice ne glede na pokojninsko oz. delovno dobo, ki jo je dopolnil pred invalidnostjo (Člen 43). Če pa je invalidnost posledica bolezni ali poškodbe izven dela, so pravice odvisne od njegove starosti ter delovne in pokojninske dobe na dan, ko je postal invalid (Člen 33). Pri teh pogojih zakon vzpostavlja razlika med moškimi in ženskami kot izhaja tudi iz pokojninske zakonodaje, torej da so pogoji za žensko kar se tiče starosti in pokojninske dobe nižji (Člen 34).

Invalidsko pokojnino lahko poleg delovnih invalidov I. kategorije invalidnosti, pridobijo tudi delovni invalidi II. in III. kategorije invalidnosti, če brez poklicne rehabilitacije niso zmožni za drugo ustrezno delo in so starejši kot 55 let (moški) in 50 let (ženske) (52. člen).

¹⁰ Zakon o invalidskem zavarovanju (Uradni list FLRJ, št. 49, let. XIV).

Pri dodatku za pomoč in postrežbo zakon določa, da so do njega upravičeni invalidi I kategorije, če to pomoč potrebujejo, ter – in to je novost glede na prejšnjo zakonodajo, ki je prisotna tudi v aktualni slovenski zakonodaji – slepi, ki so v delovnem razmerju, ali tisti, ki so v delovnem razmerju oslepele, dokler ostanejo v delovnem razmerju (Člen 82).

Vsebinska novost na področju invalidskega varstva, ki jo prinaša Zakon o invalidskem zavarovanju iz leta 1958 je pravica do varstvenega dodatka. 84. člen določa, da se delovnim invalidom, ki so pridobili pravico do invalidske pokojnine, pa je le-ta nižja od povprečne pokojninske osnove ustreznega zavarovalnega razreda, izplačuje varstveni dodatek, če glede premoženjskih razmer in dohodkov izpolnjujejo pogoje, ki jih določa zakon o pokojninskem zavarovanju. Varstveni dodatek, ki bo v samostojni Sloveniji v reformi socialne zakonodaje leta 2012 preoblikovan v socialni transfer, je izvorno pravica zavarovancev iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

88. člen zakona določa pravico do invalidnine, ki jo imajo zavarovanci, pri katerih nastane telesna okvara, višina invalidnine pa je odvisna od stopnje telesne okvare.

Delovni invalidi II. in III. kategorije invalidnosti, ki so se prekvalificirali za drugo delo na ustreznem delovnem mestu, imajo pravico do nadomestil za čas čakanja na ustrezno delovno mesto, za zaposlitev za krajši delovni čas in zaradi manjše plače na drugem delu (123. člen).

Zakon posebej definira posebne pogoje zavarovanja za invalidnost za posebne poklicne skupine kot so npr. umetniki in samostojni poklici.

Glede na prejšnjo zakonodajo je Zakon o invalidskem zavarovanju iz l. 1958 pomemben, ker bistveno bolj natančno definira osnovne pojme, pravice, kategorije in postopke družbenega varstva invalidov in predstavlja temeljno podlago vseh prihodnjih zakonov o invalidskem zavarovanju tudi v samostojni Sloveniji (ZPIZ iz 1992, ZPIZ-1 iz 1999 in ZPIZ-2 iz 2012). Prinaša pa tudi vsebinske novosti kot so opredelitev poklicne bolezni, pravico do dodatka za pomoč in postrežbo za slepe in slabovidne, ki so v delovnem razmerju, pravico do varstvenega dodatka za prejemnike invalidskih pokojnin in posebno regulacijo za nestandardno zaposlene.

Spremenjeni ustavi SFRJ leta 1963, ki je določala nove temelje socialnega zavarovanja, je *leta 1964* sledil nov *Temeljni zakon o invalidskem zavarovanju*, ki ni prinašal bistvenih vsebinskih novosti, pač pa predvsem organizacijsko decentralizacijo sistema na način, da je bil ukinjen enotni nosilec socialnega zavarovanja in da so se ustanovile samostojne samoupravne interesne skupnosti. *Leta 1972* je bil sprejet nov zvezni *Zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja* in prvi slovenski *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju*, ki je bil izveden iz zveznega. Od tega leta dalje se je invalidsko zavarovanje spet urejalo v okviru pokojninskega zavarovanja (Priatelj 2000: 30).

V samostojni Sloveniji je bil *leta 1992* uveljavljen *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju* (v nadaljevanju ZPIZ)¹¹, ki ni prinesel bistvenih sprememb glede na jugoslovansko ureditev. Reforma pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki se je uveljavila z *leta 1999* sprejetim *Zakonom o pokojninskem in invalidskem zavarovanju* (v nadaljevanju ZPIZ-1)¹², pa je bila po mnenju nekaterih študij (Štrovs 2000; Cvetko 2000) izrazito usmerjena v zaostrovanje pogojev pridobivanja pravic, kar še zlasti velja za delovne invalide. Kot pravi Priatelj (2000), je bil poudarek v Beli knjigi o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je leta 1997 predstavljala podlago reforme, na zmanjšanju stroškov, k čemur naj bi prispevalo zviševanje starosti za pridobitev pokojninskih in invalidskih pravic, zniževanje višine pokojnin in uvedba dodatnega prostovoljnega zavarovanja. Glede delovnih invalidov se je spremenila definicija invalidnosti, kar je vplivalo na dostop do pravic. Zakon ohranja različen obseg pravic iz naslova invalidnosti glede na izvor nastanka invalidnosti. Invalidsko pokojnino ali druge pravice pridobi zavarovanec, če je invalidnost posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, ne glede na pokojninsko dobo, v primeru poškodbe izven dela ali bolezni pa pod pogojem, da je ob nastanku invalidnosti dopolnil pokojninsko dobo, ki pokriva najmanj tretjino razdobja od dopolnjenega 20. leta starosti do nastanka invalidnosti (Člen 68). Zakon spreminja vrsto in odmero nadomestil, določa obveznost kontrolnih pregledov vsakih 5 let in zahteva drugačno delovno in medicinsko dokumentacijo (Kalčič 2004: 9). Poleg tega je v novi ureditvi opuščeno načelo trajnosti zaposlitve delovnih invalidov in je nadomeščeno z določbami o možnosti odpovedi pogodbe o zaposlitvi zaradi ugotovljene invalidnosti II. in III. kategorije ali iz poslovnih

¹¹ Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 12/92, 56/92 – odl. US, 43/93 – odl. US, 67/93 – odl. US, 5/94, 7/96, 29/97 – odl. US, 54/98 in 106/99 – ZPIZ-1).

¹² Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 109/06 – uradno prečiščeno besedilo, 114/06 – ZUTPG, 10/08 – ZVarDod, 98/09 – ZIUZGK, 38/10 – ZUKN, 61/10 – ZSVarPre, 79/10 – ZPKDPIZ, 94/10 – ZIU, 94/11 – odl. US, 105/11 – odl. US, 110/11 – ZDIU12, 40/12 – ZUJF, 96/12 – ZPIZ-2, 9/17 – odl. US in 171/21 – odl. US).

razlogov brez ponudbe nove pogodbe v določenih okoliščinah (Člen 102). Spreminja se sistem financiranja invalidskega zavarovanja z ločitvijo prispevnih stopenj za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, z novim prispevkom delodajalcev za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni ter z možnostjo dodatnega prostovoljnega invalidskega zavarovanja (Prijetelj 2000: 2012).

Poklicna rehabilitacija naj bi postala temeljna pravica, ki izhaja iz invalidskega zavarovanja. Bolj kot dikcija pravice se v določbah o poklicni rehabilitaciji začne uporabljati dikcija dolžnosti tako za zavarovanca kot za delodajalca (Člen 88), kar, kot pravi Prijetelj (2000:99), poudarja načela rehabilitacije, motivacije in stimulacije kot temeljna načela invalidskega zavarovanja. Zlasti za ženske se zvišujeta starost za poklicno rehabilitacijo ter starost za zaposlitev delovnega invalida (Člen 81). Vsebinska novost je delna invalidska pokojnina, ki pripada zavarovancem, ki uveljavljajo pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega (Člen 93). Kot ocenjuje Cvetko (2000: 116), v številnih primerih zakonsko določeni zneski invalidske pokojnine ali nadomestila za invalidnost brez vključenosti v delo ne bodo zadoščala za normalno preživetje.

Z naslednjo reformo pokojninskega in invalidskega zavarovanja v samostojni Sloveniji iz *leta 2012, ZPIZ-2*¹³, se je začelo ukinjati pozitivne ukrepe za ženske, torej nižje starostne meje za dostopanje do pravic pokojninskega in invalidskega zavarovanja, kar je stopilo v polno veljavo 1. 2019. Kot je navedeno v utemeljitvi zakona, je izenačitev starostnih pogojev za moške in ženske za dostopanje do pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja pomembno zaradi daljše pričakovane življenjske dobe žensk, zaradi potrebe po formalni in legalni izenačitvi spolov in zato, ker nižji starostni pogoji za ženske prispevajo k nižjim dohodkom in k višji stopnji tveganja revščine za ženske. Vendar izenačevanje zavarovalnih obdobj za ženske in moške pomeni tudi višanje starostnih mej za ženske pri dostopanju do pravic in kasnejši dostop do žensk pravic (Hrženjak 2016).

Reforma socialno varstvenih prejemkov iz *leta 2012*, ki zadeva tudi osebe z invalidnostmi, je preformulirala varstveni dodatek, ki je bil od leta 1958 pravica iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, v socialni transfer, ki se poslej dodeljuje na podlagi *Zakona o*

¹³ Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 48/22 – uradno prečiščeno besedilo, 40/23 – ZČmIS-1, 78/23 – ZORR in 84/23 – ZDOsk-1).

socialno varstvenih prejemkih.¹⁴ 54. člen določa upravičenost do varstvenega dodatka za osebo, ki je trajno nezmožna za delo in trajno nezaposljiva, kamor se na podlagi vloge in odločbe invalidske komisije lahko uvrsti oseba, ki ima status invalida I. kategorije, je invalidsko upokojena ali ima status invalida po zakonu, ki ureja varstvo duševno in telesno prizadetih oseb ali ima mnenje invalidskih komisij Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije o trajni nezmožnosti za delo. Pri pripravi mnenja v zvezi s postopkom in ugotavljanjem trajne nezmožnosti za delo invalidska komisija smiselno uporablja določbe, ki veljajo za ugotavljanje trajne nezmožnosti za delo po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, predpisih o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov oziroma drugih ustreznih predpisih, ki urejajo status invalidov. Stroški za izdelavo mnenja invalidske komisije gredo v breme osebe, ki uveljavlja pravico do varstvenega dodatka. 54a. člen določa omejitve dedovanja za prejemnike varstvenega dodatka. Člen 7 določa, da do varstvenega dodatka niso upravičene osebe, ki so v celodnevem institucionalnem varstvu v socialnovarstvenem zavodu.

Pomembno novost na področju pravice do invalidnin prinaša novela *ZPIZ-2J*. Do leta 2021 je zavarovanec pridobil pravico do invalidnine le v primeru, ko je telesna okvara nastala kot posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, od leta 2021 dalje, ko je začela veljati novela *ZPIZ-2J*, pa lahko zavarovanci pridobijo pravico do invalidnine za telesno okvaro tudi, če je leta posledica bolezni ali poškodbe zunaj dela.¹⁵ To predstavlja pomemben koraku zakonodaje v smeri izenačevanja pravic oseb z invalidnostmi, ker se pravica določa na podlagi stanja invalidnosti, ne pa na podlagi izvora njenega nastanka.

4. Pregled regulacije socialnega varstva oseb z invalidnostmi od rojstva, otroštva ali zgodnje mladosti

Če je zakonodaja, ki varuje osebe, pri katerih je izvor nastanka invalidnosti poškodba pri delu ali poklicna bolezen ter poškodba izven dela ali bolezen v času obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja iz zaposlenosti, obsežna, dinamična in natančno razdelana, pa se zdi, da se socialno varstvo oseb, ki se soočajo z invalidnostjo od rojstva ali zgodnjega otroštva in mladosti, kar jim predstavlja oviro pri vključevanju ali povsem onemogoča vključevanje v

¹⁴ Zakon o socialno varstvenih prejemkih (Uradni list RS, št. 61/10, 40/11, 14/13, 99/13, 90/15, 88/16, 31/18, 73/18, 196/21 – ZDOsk in 84/23 – ZDOsk-1)

¹⁵ Dostopno na [Pravice iz invalidskega zavarovanja | GOV.SI](https://www.gov.si/pravice-iz-invalidskega-zavarovanja/), 4.8.2023.

izobraževanje, zaposlovanje in pripadajoča zavarovanja, razvija oklevajoče in kasneje, bolj izrazito šele v samostojni Sloveniji in po letu 2000.

Pri tem je izjema 44. člen *Zakona o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev iz leta 1946*¹⁶, ki vzpostavlja mehanizem otroške rente oz. otroške pokojnine, ki se lahko podaljša tudi po 17. oz. 23. letu starosti, za dobo dokler je otrok zaradi telesne ali duševne hibe nesposoben za pridobitno delo in če ni oskrbovan v javnem zavodu. Zdi se, da 44. člen naslavlja kategorijo oseb s prirojeno duševno ali telesno invalidnostjo ali osebe, pri katerih je invalidnost v otroški oziroma mladostni dobi in se ne morejo usposobiti za samostojno življenje in delo, kar pomeni, da nimajo nikakršne zavarovalne dobe. Glede na definicijo zavarovanca v 2. členu tega zakona kot osebe v meznem delovnem razmerju pa ni povsem jasno, ali je bila ta pravica univerzalna ali je vključevala samo otroke zavarovancev. Vsekakor pa mehanizem otroške rente v nadaljnji jugoslovanski zakonodaji o invalidskem zavarovanju ni več vključen.

*Leta 1974 je Zakon o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu in o delovnih razmerjih med delavci in zasebnimi delodajalci*¹⁷ določal pravico do krajšega delovnega časa do 3. leta starosti otroka, če je glede na njegovo zdravstveno stanje potreboval več nege.

*Leta 1977 je z novim Zakonom o delovnih razmerjih*¹⁸ določen daljši porodniški dopust v primeru, ko ženska rodi dvojčke ali več otrok ali težje telesno ali duševno prizadetega otroka. *S Sklepom o daljšem porodniškem dopustu za nego dvojčkov, več hkrati živorojenih otrok oz. prizadetega otroka*¹⁹ je bilo določeno, da se dopust podaljša do enega leta otrokove starosti oziroma lahko ženska dela 21 ur tedensko do otrokovega 17. meseca starosti.

Šele *leta 1983 Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb*²⁰ sistematično in eksplicitno ureja oblike družbenega varstva zmerno, težje in težko duševno ter najtežje telesno prizadetih oseb, ki se ne morejo usposobiti za samostojno življenje in delo in pri katerih je ugotovljeno, da je prizadetost nastala v otroški oziroma mladostni dobi do dopolnjenega 18. leta starosti oziroma v času rednega šolanja, vendar najdlje do dopolnjenega

¹⁶ Zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev (Uradni list FLRJ, št. 65, let. II).

¹⁷ Zakon o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu in o delovnih razmerjih med delavci in zasebnimi delodajalci (Ur. l. SRS 18/74).

¹⁸ Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list SRS 24/77).

¹⁹ Sklep o daljšem porodniškem dopustu za nego dvojčkov, več hkrati živorojenih otrok oz. prizadetega otroka (Uradni list SRS 12/78).

²⁰ Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (Uradni list SRS, št. 41/83, Uradni list RS, št. 114/06 – ZUTPG, 122/07 – odl. US, 61/10 – ZSVarPre in 30/18 – ZSVI).

26. leta starosti (Člen 1). Oblike družbenega varstva po tem zakonu so varstvo v splošnih ali posebnih socialnih zavodih, varstvo v drugi družini, nadomestilo za invalidnost, in dodatek za tujo nego in pomoč (Člen 3). Oblike varstva v splošnih in posebnih socialnih zavodih so dnevno varstvo, občasno varstvo z nastanitvijo in oskrbo v zavodu ter stalno varstvo z nastanitvijo in oskrbo v zavodu (Člen 4). Člen 6 določa, da osebe, ki so v institucionalnem varstvu oziroma osebe, ki so jih po zakonu dolžne preživljati, prispevajo za kritje stroškov tega varstva po osnovah in merilih, določenih s samoupravnim splošnim aktom občinske skupnosti socialnega skrbstva. Pravico do nadomestila za invalidnost osebe dobijo z dopolnjenim 18. letom starosti oz. z dnem ugotovitve invalidnosti, če je bila ta ugotovljena kasneje, nadomestilo pa znaša 36 % povprečnega mesečnega čistega osebnega dohodka na zaposlenega v Republiki Sloveniji v minulem letu (Člen 7 in 8).

Zakon o socialnem varstvu²¹ iz leta 1992 opredeljuje nekaj za družbeno varnost na področju invalidnosti specifičnih storitev in sicer pomoč družini na domu, institucionalno varstvo ter vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji. Pomoč družini na domu obsega socialno oskrbo upravičenca v primeru invalidnosti, starosti in v drugih primerih, v katerih lahko socialna oskrba na domu nadomesti institucionalno varstvo (Člen 15a). Institucionalno varstvo po tem zakonu obsega vse oblike pomoči v zavodu, v drugi družini ali drugi organizirani obliki, s katerimi se upravičencem nadomeščajo ali dopolnjujejo funkcije doma in lastne družine, zlasti pa bivanje, organizirana prehrana in varstvo ter zdravstveno varstvo. Institucionalno varstvo otrok in mladoletnikov z zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem razvoju obsega tudi usposabljanje po posebnem zakonu, oskrbo in vodenje (Člen 16). Vodenje in varstvo po tem zakonu obsegata organizirano celovito skrb za odraslo telesno in duševno prizadeto osebo, razvijanje individualnosti in harmoničnega vključevanja v skupnost in okolje. Zaposlitev pod posebnimi pogoji po tem zakonu obsega take oblike dela, ki omogočajo prizadetim ohranjanje pridobljenih znanj ter razvoj novih sposobnosti (Člen 17). 98. člen določa, da je financiranje institucionalnega varstva za otroke in mladostnike do 18. leta zagotovljeno iz proračuna Republike Slovenije. Storitve institucionalnega varstva za osebe, starejše od 18 let, pa niso brezplačne, pač pa so jih dolžni plačati upravičenci in drugi zavezanci. Člen 100 določa, da so prejemniki nadomestila za invalidnost po zakonu, ki ureja socialno vključevanje invalidov, oproščeni plačila vseh storitev razen storitev

²¹ Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg, 31/18 – ZOA-A, 28/19, 189/20 – ZFRO, 196/21 – ZDOsk in 82/23).

institucionalnega varstva. 99. člen tega zakona določa, da se stroški storitev v zavodih za odrasle delno sofinancirajo iz občinskega proračuna, kadar je upravičenec oziroma drug zavezanec delno ali v celoti oproščen plačila. Na zahtevo upravičenca do socialno varstvene storitve odloči o delni ali celotni oprostitvi plačila storitve center za socialno delo, ki lahko upravičencu oziroma zavezancu določi višjo oprostitvev, kot bi jo določil po predpisanih merilih, če upravičenec storitev nujno potrebuje in bi prišlo do ogrožanja njegovega zdravja ali življenja, če mu storitev ne bi bila omogočena, ali če to narekujejo posebne socialne razmere. V primeru vložitve zahteve za oprostitvev plačila storitve center za socialno delo odloči o oprostitvi plačila in določitvi prispevka upravičenca in zavezanca oziroma občine k plačilu oziroma doplačilu storitve. Člen 100b pa določa, da če je uporabnik storitve, ki uveljavlja oprostitvev plačila storitve institucionalnega varstva (in pomoči na domu, Člen 100c), lastnik nepremičnine, se mu z odločbo o oprostitvi plačila prepove odtujiti in obremeniti nepremičnino, katere lastnik je, v korist občine, ki zanj financira institucionalno varstvo. O prepovedi odtujitve in obremenitve nepremičnine v korist občine pristojni center za socialno delo odloči v izreku odločbe o oprostitvi plačila storitve institucionalnega varstva. Prepoved odtujitve in obremenitve se zaznamuje v zemljiški knjigi na podlagi odločbe.

Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji iz leta 1993²² omenja posebne pomoči za otroke z invalidnostmi in sicer upravičenost do povišanega otroškega dodatka, za otroke z zmerno, težjo in težko duševno prizadetostjo ter z najtežjo telesno prizadetostjo pa predvideva posebno nadomestilo za invalidnost. Skladno s tem 36. člen ***Zakon o družinskih prejemkih iz leta 1993***²³ za 50 % zvišuje otroški dodatek za otroka z motnjami v telesnem in duševnem razvoju.

Leta 2000 je bil sprejet ***Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP)***²⁴, ki ureja usmerjanje otrok, mladoletnikov in polnoletnih oseb (izjemoma do 26. leta) s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami ter določa načine in oblike izvajanja vzgoje in izobraževanja. Otroci s posebnimi potrebami po tem zakonu so otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na

²² Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 40/93).

²³ Zakon o družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. 65/93, 71/94, 73/95, 26/99 in 97/01 – ZSDP).

²⁴ Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list: 54/2000, 118/2006, 3/2007UPB1, 52/2010 - Odl.US: U-I-118/09-21, 58/2011-ZUOPP-1, 40/2012-ZUJF, 90/2012-ZUOPP-1A).

posameznih področjih učenja ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja. *Leta 2012* ga je nadomestil novi **Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1)**²⁵, ki je definicijo otrok s posebnimi potrebami dopolnil s skupino otrok z avtističnimi motnjami. Zakon na novo opredeljuje tri vrste dodatne strokovne pomoči kot so pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir, težav oziroma motenj, svetovalno storitev in učno pomoč, ki se izvaja v osnovni šoli ter programih nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja, v primeru dolgotrajne bolezni pa tudi v drugih izobraževalnih programih.

Leta 2001 je **Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih**²⁶ v 48. členu omogočil, da eden od staršev, ki neguje in varuje težje gibalno oviranega otroka ali zmerno ali težje duševno prizadetega otroka, dela krajši delovni čas tudi po tretjem letu starosti otroka, vendar ne dlje kot do 18. leta starosti otroka. Delodajalec delavcu zagotavlja pravico do plače po dejanski delovni obveznosti, Republika Slovenija pa mu zagotavlja do polne delovne obveznosti plačilo prispevkov za socialno varnost od sorazmernega dela minimalne plače. Krajši delovni čas mora obsegati najmanj polovično tedensko delovno obveznost.

Leta 2005 je začel veljati **Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov**²⁷, ki je uvedel podporno in zaščitno zaposlovanje invalidov (ki ga je potrebno razlikovati od poklicne rehabilitacije, ki jo ureja ZPIZ). Zakon določa, da lahko status invalida po tem zakonu pridobi oseba, ki ni pridobila statusa invalida po drugih predpisih oziroma nima z odločbo pristojnega organa ugotovljenih trajnih posledic telesne ali duševne okvare ali bolezni ter zato bistveno manjše možnosti, da se zaposli ali ohrani zaposlitev, ki je prijavljena kot brezposelna oseba na Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje, ki je dopolnila starost 15 let oziroma ni stara več, kot je po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju pogoj za pridobitev pokojnine za najnižjo pokojninsko dobo (Člen 10). Zakon ureja pravico do zaposlitvene rehabilitacije in definira druge ukrepe za zaposlovanje ljudi z ovirami. V 17. členu zakon ureja pravico do denarnih nadomestil. Invalid, ki mu je priznana pravica do

²⁵ Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. [58/11](#), [40/12](#) – ZUJF, [90/12](#), [41/17](#) – ZOPOPP in [200/20](#) – ZOOMTVI).

²⁶ Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. [110/06](#) – uradno prečiščeno besedilo, [114/06](#) – ZUTPG, [10/08](#), [62/10](#) – ZUPJS, [99/13](#) – ZSVarPre-C in [26/14](#) – ZSDP-1).

²⁷ Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Uradni list RS, št. 63/2004, Uradni list RS, št. 72/2005, 100/2005-UPB1, 114/2006, 16/2007-UPB2).

zaposlitvene rehabilitacije, ima pravico do denarnih prejemkov glede na vrsto, obseg in čas trajanja storitev, in sicer: plačila stroškov javnega prevoza za invalida in njegovega spremljevalca v primeru, da ga potrebuje; plačila stroškov za prehrano v višini nadomestila za prehrano med delom za zaposlene v javnem sektorju; plačila stroškov bivanja v višini največ 20 % minimalne plače mesečno, če se storitve zaposlitvene rehabilitacije izvajajo več dni zaporedoma in če je otežen vsakodnevni prihod invalida k izvajalcu zaposlitvene rehabilitacije; denarnega prejemka za čas trajanja zaposlitvene rehabilitacije v višini 54 % minimalne plače mesečno, če se storitve zaposlitvene rehabilitacije izvajajo v obsegu od 60 do vključno 128 ur mesečno oziroma v višini 65 % minimalne plače mesečno, če se storitve zaposlitvene rehabilitacije izvajajo v obsegu najmanj 129 ur mesečno. Do denarnega prejemka za čas trajanja zaposlitvene rehabilitacije je upravičen tudi invalid, ki prejema denarno nadomestilo ali denarno pomoč po predpisih iz naslova pravic brezposelnih oseb ali denarno nadomestilo po predpisih iz naslova invalidskega zavarovanja. Če bi vsota vseh prejemkov iz navedenih naslovov preseгла višino odstotka minimalne plače, določene za posamezen obseg storitev zaposlitvene rehabilitacije, je invalid, ki je vključen v zaposlitveno rehabilitacijo, upravičen le do ustreznega dela razlike denarnega prejemka iz naslova zaposlitvene rehabilitacije. V 41. členu zakon uvaja mehanizem zaščitne zaposlitve in jo definira kot zaposlitev invalida na delovnem mestu in v delovnem okolju, prilagojenem delovnim sposobnostim in potrebam invalida, ki ni zaposljiv na običajnem delovnem mestu. Zaščitena delovna mesta zagotavljajo zaposlitveni centri in invalidska podjetja. V 48. členu zakon uvaja mehanizem podporne zaposlitve in jo definira kot zaposlitev invalida na delovnem mestu v običajnem delovnem okolju s strokovno in tehnično podporo invalidu, delodajalcu in delovnemu okolju. Invalidu se lahko zagotavlja pri uvajanju v delo, na delovnem mestu in pri vključevanju v delovno okolje strokovna podpora z informiranjem, svetovanjem in usposabljanjem, osebno asistenco, spremljanjem pri delu, razvojem osebnih metod dela in ocenjevanjem njegove delovne uspešnosti ter tehnična podpora s prilagoditvijo delovnega mesta in sredstev za delo. V 62. členu zakon uvaja kvote za zaposlovanje invalidov in sicer so delodajalci, ki zaposlujejo najmanj 20 delavcev, dolžni zaposlovati invalide v okviru določenega deleža od celotnega števila zaposlenih delavcev. 67. člen predpisuje finančne spodbude delodajalcem za zaposlovanje invalidov kot so subvencije plač invalidom, plačilo stroškov prilagoditve delovnih mest in sredstev za delo invalidov, plačilo stroškov storitev v podpornem zaposlovanju, oprostitev plačila prispevkov za pokojninsko in

invalidsko zavarovanje zaposlenih invalidov, nagrade za preseganje kvote, letne nagrade delodajalcem za dobro prakso na področju zaposlovanja invalidov in druge vzpodbude.

Noveliran *Zakon o socialnem varstvu*²⁸ leta 2007 uvaja pravico do izbire družinskega pomočnika, ki jo ima polnoletna oseba s težko motnjo v duševnem razvoju ali polnoletna težko gibalno ovirana oseba, ki potrebuje pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb. *Pravilnik o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika*²⁹ določa v 2. členu, da ima pravico do izbire družinskega pomočnika invalidna oseba:

- za katero je pred uveljavljanjem pravice do družinskega pomočnika skrbel eden od staršev, ki je po predpisih o starševskem varstvu prejemal delno plačilo za izgubljeni dohodek,
- ki je invalid po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb in potrebuje pomoč za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb, ali
- za katero pristojna invalidska komisija ugotovi, da gre za osebo s težko motnjo v duševnem razvoju, ki potrebuje pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb, ali težko gibalno ovirano osebo, ki potrebuje pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb.

Družinski pomočnik je lahko oseba, ki je v sorodniškem razmerju z invalidno osebo, za katero skrbi, in živi z njo v skupnem gospodinjstvu ter se je z namenom, da bi postala družinski pomočnik, odjavila iz evidence brezposelnih oseb ali je zapustila trg dela. Družinski pomočnik je lahko tudi oseba, ki je v delovnem razmerju s krajšim delovnim časom od polnega delovnega časa pri delodajalcu. Šteje se, da je oseba zapustila trg dela, če je z namenom, da bi postala družinski pomočnik, opustila zaposlitev s tem, da je odpovedala pogodbo o zaposlitvi s polnim delovnim časom ali pa je zaradi tega namena sklenila le delovno razmerje s krajšim delovnim časom od polnega delovnega časa pri istem oziroma drugem delodajalcu, ali pa je, če je samostojni podjetnik, prenehala opravljati dejavnost, kar dokazuje s potrdilom o izbrisu iz poslovnega oziroma sodnega registra. Odpoved pogodbe o zaposlitvi ali odjava iz evidence brezposelnih oseb z namenom biti družinski pomočnik ne pomeni krivdnega izključitvenega razloga za pridobitev pravic po predpisih o zaposlovanju in

²⁸ Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg, 31/18 – ZOA-A, 28/19, 189/20 – ZFRO, 196/21 – ZDOsk in 82/23).

²⁹ Pravilnik o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika (Uradni list RS, št. 19/07, 196/21 – ZDOsk, 207/21 in 82/23 – ZSV-J).

zavarovanju za primer brezposelnosti. Družinski pomočnik je deležen pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter zavarovanja za primer brezposelnosti in prejema nadomestilo za izgubljeni dohodek v višini minimalne plače. Zavezanec za preživljanje, ki je hkrati družinski pomočnik, ni dolžan prispevati k plačilu pravic družinskega pomočnika. 14. člen pa določa, da če je invalidna oseba lastnica nepremičnine, se ji v odločbi o priznanju pravice do izbire družinskega pomočnika lahko prepove odtujiti in obremeniti nepremičnino, katere lastnica je in na kateri nima prijavljenega stalnega bivališča, v korist Republike Slovenije.

Leta 2007 Zakon o dohodnini (ZDoh-2)³⁰ določi višjo davčno olajšavo za otroka ki potrebuje posebno nego in varstvo³¹. Davčna olajšava se iz 2.066 evrov na leto poviša na 7.486 evrov na leto za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo. Zakon tudi določa, da se dohodnine ne plača od dodatka za nego otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo (22. člen).

Zakon o urejanju trga dela³², ki je začel veljati **leta 2011**, omogoča, da se kljub ugotovljeni »nezmožnosti usposobitve za samostojno življenje in delo«, kot je opredeljeno v Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, osebe lahko prijavijo kot iskalci zaposlitve pri Zavodu RS za zaposlovanje (ZRSZ), če so stari od 15 do 65 let. Do uveljavitve tega zakona se invalidi, ki so pridobili pravice po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, sploh niso mogli prijaviti na ZRSZ oziroma jih ZRSZ ni evidentiral kot iskalce zaposlitve. Zaradi tega niso mogli uveljavljati pravic do storitev, ki jih sicer lahko uveljavljajo drugi brezposelni invalidi, evidentirani pri ZRSZ kot iskalci zaposlitve, ki za povečanje svojih zaposlitvenih možnosti takšne storitve potrebujejo. Zakon tudi določa, da se kot delazmožne štejejo brezposelne osebe od dopolnjenih 15 do 65 let starosti, če niso ugotovljene kot popolnoma nezmožne za delo po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (torej osebe, ki pridobijo I. kategorijo invalidnosti z odločbo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ali nezaposljivi po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. Slednji pridobijo odločbo ZRSZ o nezaposljivosti.

³⁰ Zakon o dohodnini (Uradni list RS, št. [13/11](#) – uradno prečiščeno besedilo, [9/12](#) – odl.

US, [24/12](#), [30/12](#), [40/12](#) – ZUJF, [75/12](#), [94/12](#), [52/13](#) – odl. US, [96/13](#), [29/14](#) – odl.

US, [50/14](#), [23/15](#), [55/15](#), [63/16](#), [69/17](#), [21/19](#), [28/19](#), [66/19](#), [39/22](#), [132/22](#) – odl. US in [158/22](#)).

³¹ Otrok, ki ima pravico do dodatka za nego otroka v skladu z Zakonom o starševskem varstvu in družinskih prejemkih.

³² Zakon o urejanju trga dela (Uradni list RS, št. [80/10](#), [40/12](#) – ZUJF, [21/13](#), [63/13](#), [100/13](#), [32/14](#) – ZPDZC-1, [47/15](#) – ZZSDT, [55/17](#), [75/19](#), [11/20](#) – odl. US, [189/20](#) – ZFRO, [54/21](#), [172/21](#) – ZODPol-G, [54/22](#) in [59/22](#) – odl. US).

Leta 2014 je bil sprejet *nov Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-1)*³³, ki novelira zavarovanje za starševsko varstvo in iz tega izhajajoče pravice ter družinske prejemke po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih iz leta 2001. Zakon določa dodatek za nego otroka kot denarni dodatek za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo in znaša 100 eur, v primerih težke motnje v duševnem razvoju, težke gibalne oviranosti ali v primerih določenih hudih bolezni zaradi katerih otrok potrebuje stalno nego, varstvo in pomoč, pa 200 eur mesečno. Pravico do dodatka za nego otroka, ki se ugotavlja na podlagi mnenja zdravniške komisije, ima eden od staršev ali druga oseba, če ima otrok stalno bivališče v Sloveniji, kjer mora tudi prebivati. Pravica do dodatka za nego otroka traja do 18. leta starosti, po 18. letu pa v primeru preživninske dolžnosti v skladu z Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Člen 79). Zakon tudi določa, da se ob rojstvu otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, starševski dopust podaljša za dodatnih 90 dni na podlagi mnenja zdravniške komisije (Člen 29). 50. člen omogoča pravico staršev do krajšega delovnega časa od polnega zaradi nege in varstva zmerno ali težje gibalno oviranega otroka ali otroka z zmerno ali težjo motnjo v duševnem razvoju tudi po tretjem letu starosti otroka, vendar ne dlje kot do 18. leta starosti otroka. Zakon določa tudi delno plačilo za izgubljeni dohodek, ki je mesečni osebni prejemek enega od staršev, če prekine delovno razmerje ali začne delati s skrajšanim delovnim časom zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka ali otroka z boleznijo iz seznama hudih bolezni. Pravico do delnega plačila za izgubljeni dohodek ima tudi eden od staršev ali druga oseba, ki neguje dva ali več otrok z zmerno ali težjo motnjo v duševnem razvoju ali zmerno ali težjo gibalno oviranostjo. Višina delnega plačila za izgubljeni dohodek je 734,15 eur mesečno, v primeru zaposlitve za krajši delovni čas pripada sorazmerni del delnega plačila za izgubljeni dohodek, upravičenost pa traja do dopolnjenega 18. leta starosti otroka. Starš, ki uveljavlja to pravico, je obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovan, zavarovan za primer brezposelnosti in za starševsko varstvo. Prispevek delodajalca krije država. Če je otrok v zavodu ali rejništvu, starši te pravice ne morejo uveljavljati. Pogoj za uveljavljanje te pravice je, da imata tako otrok kot starš stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in da dejansko tudi živita v Sloveniji (Člen 83 in 84).

³³ Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-1) (Uradni list RS, št. [26/14](#), [90/15](#), [75/17](#) – ZUPJS-G, [14/18](#), [81/19](#), [158/20](#), [92/21](#) in [153/22](#)).

Najnovejši zakon s področja varstva otrok z invalidnostjo, **Zakon o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami (ZOPOPP)**³⁴, ki je bil sprejet leta 2017, obsega obravnavo otroka in njegove družine v predšolskem obdobju z namenom, da se zagotovi in spodbudi otrokov razvoj, okrepi zmogljivost družine ter spodbudi socialna vključenost družine in otroka (1. člen). Storitve v okviru zgodnje obravnave so zdravstvene storitve, potrebne za diagnostiko, oceno stanja in zdravstveno oskrbo; storitve zgodnjega odkrivanja, ocenjevanja in spremljanja; usposabljanje družin, svetovanje in obiski v otrokovem okolju; logopedska obravnava; delovna terapija; fizioterapija; psihosocialna pomoč; zagotavljanje opreme in pomoč pri gibanju in sporazumevanju; pomoč pri prilagoditvi bivalnega okolja otroka; specialna pedagoška obravnava; storitve socialnega varstva (7. člen).

Leta 2018 je bil sprejet **Zakon o socialnem vključevanju invalidov**³⁵, ki tudi na podlagi prej omenjene ustavne presoje nadomešča Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Namen zakona je ustvarjati pogoje za čimbolj enakopravno in enakovredno življenje oseb s trajnimi ali prirojenimi okvarami, ki brez nudenja podpornih storitev ne morejo samostojno opravljati večine ali vseh življenjskih funkcij ter si zagotavljati sredstev za preživljanje, pravico do denarnih prejemkov in možnosti, ki jim jih zagotavlja država za njihovo enakovredno vključevanje v družbo. Republika Slovenija zagotavlja mrežo socialno varstvenih storitev (vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji ter institucionalno varstvo). Zakon opredeljuje postopek pridobitev statusa invalida, denarne prejemke (nadomestilo za invalidnost, dodatek za pomoč in postrežbo, družinska pokojnina in družinska invalidnina) in podporne storitve (usposabljanje za samostojno življenje, vseživljenjsko učenje, bivanje s podporo). Osebe, ki lahko pridobijo status invalida po tem zakonu, praviloma niso delazmožne in se zaradi invalidnosti ne morejo same vključevati v družbo in si zagotavljati socialne varnosti. V 3. členu zakon eksplicitno določa, da je pogoj za pridobitev statusa invalida po tem zakonu, da je invalidnost nastala pred polnoletnostjo ali v primeru, če se oseba šola, najpozneje do dopolnjenega 26. leta starosti. Izjema so osebe z zmerno do hudo možgansko poškodbo ali okvaro, osebe z avtističnimi motnjami in gluhoslepe osebe, pri katerih invalidnost lahko nastane tudi pozneje, vendar pred prvo zaposlitvijo oziroma, če iz naslova zavarovanja ne pridobijo nobenih pravic. S tako definicijo zakon širi krog upravičencev, ki lahko pridobijo pravice iz naslova socialnega varstva na področju

³⁴ Zakon o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 41/17).

³⁵ Zakon o socialnem vključevanju invalidov (Uradni list RS, št. 30/18, 196/21 – ZDOsk in 206/21 – ZDUPŠOP).

invalidnosti. Pogoj se nanaša tudi na državljanstvo Republike Slovenije, za tujce pa stalno prebivališče ali dovoljenje za prebivanje v Republiki Sloveniji. Nova ureditev zadeva tudi materialno plat. Invalidi s statusom po tem zakonu imajo pravico do nadomestila za invalidnost v višini šestevka denarne socialne pomoči in varstvenega dodatka, ki velja za samostojno odraslo osebo v gospodinjstvu. Nadomestilo za invalidnost znaša 485 eur mesečno (prej 382), dodatek za pomoč in postrežbo se izplačuje v dveh višinah glede na potrebe, višji je 292 eur (prej 206), nižji pa 146 eur (prej 103). Pomembna sprememba je, da se omogoča prehod v zaposlitev in nazaj, torej ima posameznik po prenehanju zaposlitve ponovno pravico do nadomestila za invalidnost. Kdor dobiva plačo, mu vseeno pripada nadomestilo do višine neto minimalne plače. V 18. členu zakon določa vrednotnico za plačilo storitev socialnega vključevanja.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih³⁶ je **do leta 2019** v Členu 123 določal podaljšanje roditeljske pravice, ki jo sestavljajo pravice in dolžnosti staršev do 18. leta starosti svojih otrok, da otrokom omogočajo pogoje za zdravo rast, skladen osebnostni razvoj, jih usposobijo za samostojno življenje in delo ter skrbijo tudi za njihove premoženjske koristi. Do podaljšanja roditeljske pravice tudi po otrokovem 18. letu starosti pride, če otrok zaradi telesne ali duševne prizadetosti ni sposoben, da bi sam skrbel zase. Predlog za podaljšanje roditeljske pravice lahko vložijo pri pristojnem sodišču starši ali center za socialno delo. Navedeno pomeni, da imajo starši dolžnost preživljanja do osebe, nad katero je bila roditeljska pravica podaljšana, dokler zakonodajalec ne bo ustrezno uredil osnovnega preživljanja invalidov. Zakon o vključevanju invalidov naj bi vzpostavil pogoje za prenehanje roditeljskih pravic in dolžnosti po 18. letu starosti otroka z invalidnostjo.

Leta 2022 je vlada sprejela 20 let nastajajoč **Zakon o dolgotrajni oskrbi**,³⁷ ki ga je takoj naslednje leto novelirala. Zakon prinaša nove mehanizme, storitve in denarne prejemke starim osebam in osebam z invalidnostmi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, veže pa jih na nov steber obveznega socialnega zavarovanja za dolgotrajno oskrbo, v katerega bodo s prispevki od dohodkov finančno prispevali zaposleni, samozaposleni, upokojenci, kmetje in delodajalci. Ker bo zakon začel veljati šele v letu 2024, polno pa bo uveljavljen leta 2025, ga v tem poročilu posebej ne obravnavamo.

³⁶ Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Uradni list SRS, št. 15/76, 1/89, 14/89-preč.bes. in Uradni list RS, št. 64/01, 16/04 in 69/04-UPB1).

³⁷ Zakon o dolgotrajni oskrbi (Uradni list RS, št. 196/21, 163/22, 18/23 – ZDU-10 in 84/23 – ZDOsk-1).

5. Nekatere druge pravice do denarnih olajšav, storitev in pripomočkov, ki izhajajo iz statusa invalidnosti

15. člen *Zakona o socialnem varstvu*³⁸ in 6. člen *Pravilnika o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev*³⁹ določata pravico do pomoči družini na domu, ki obsega socialno oskrbo upravičenca v primeru invalidnosti, starosti ter v drugih primerih, ko socialna oskrba na domu lahko nadomesti institucionalno varstvo. Socialna oskrba na domu je namenjena upravičencem, ki imajo zagotovljene bivalne in druge pogoje za življenje v svojem bivalnem okolju, zaradi starosti, invalidnosti ali kronične bolezni pa se ne morejo oskrbovati in negovati sami, njihovi svojci pa take oskrbe in nege ne zmorejo ali zanj nimajo možnosti. Gre za različne oblike organizirane praktične pomoči in opravil, s katerimi se upravičencem vsaj za določen čas nadomesti potrebo po institucionalnem varstvu v zavodu, v drugi družini ali v drugi organizirani obliki. Upravičenci so osebe stare nad 65. let, ki so zaradi starosti nesposobne za samostojno življenje; osebe s statusom invalida, ki po oceni pristojne komisije ne zmorejo samostojnega življenja, če stopnja in vrsta njihove invalidnosti omogočata občasno oskrbo na domu; drugi invalidi, ki jim je priznana pravica do tuje pomoči in nege za opravljanje večine življenjskih funkcij; kronično bolne in osebe z dolgotrajnimi okvarami zdravja, ki nimajo priznanega statusa invalida; hudo bolni otrok ali otrok s težko motnjo v telesnem ali težko in najtežjo motnjo v duševnem razvoju, ki ni vključen v organizirane oblike varstva. Organizacija storitev je v pristojnosti občin. Upravičenci lahko prejmejo do največ 20 ur pomoči tedensko. Ceno storitve v javni mreži določa *Pravilnik o metodologiji za oblikovanje cen socialno varstvenih storitev*⁴⁰, ki tudi določa, da mora občina sofinancirati storitev najmanj v višini 50 %, razliko pa plača uporabnik.

*Zakon o osebni asistenci*⁴¹ in *Pravilnik o osebni asistenci*⁴², sprejeta leta 2017, določata pravico do osebne asistencije, ki je opredeljena kot pomoč uporabniku pri vseh tistih opravilih in dejavnostih, ki jih uporabnik ne more izvajati sam zaradi vrste in stopnje invalidnosti, a jih vsakodnevno potrebuje doma in izven doma, da lahko živi neodvisno, aktivno in je

³⁸ Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg, 31/18 – ZOA-A, 28/19, 189/20 – ZFRO, 196/21 – ZDOsk in 82/23).

³⁹ Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (Uradni list RS, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13, 102/15, 76/17, 54/19, 81/19, 203/21, 54/22 in 159/22).

⁴⁰ Pravilnik o metodologiji za oblikovanje cen socialno varstvenih storitev (Uradni list RS, št. 87/06, 127/06, 8/07, 51/08, 5/09 in 6/12).

⁴¹ Zakon o osebni asistenci (Uradni list RS, št. 10/17, 31/18 in 172/21).

⁴² Pravilnik o osebni asistenci (Uradni list RS, št. 26/22, 27/23 in 71/23).

enakopravno vključen v družbo. Pri izvajanju osebne asistencije mora imeti uporabnik nadzor nad organizacijo in oblikovanjem storitev osebne asistencije glede na lastne potrebe, zmožnosti, življenjske okoliščine, pogoje ter želje. V primeru nezmožnosti upravljanja z lastno asistenco, naloge uporabnika prevzame njegov zakoniti zastopnik. Kot osebna asistencija se šteje pomoč pri temeljnih dnevni opravilih in pomoč pri komunikaciji in obvezna prisotnost pri uporabniku v primeru najtežjih invalidnosti, pomoč pri podpornih dnevni opravilih, spremstvo, pomoč na delovnem mestu in izobraževalnem procesu ter pomoč pri drugih dejavnostih in aktivnostih, v katere je uporabnik vključen. Uporabniku je zagotovljena prosta izbira izvajalca osebne asistencije in osebnega asistenta. Do osebne asistencije je upravičena oseba, ki zaradi invalidnosti potrebuje pomoč pri opravljanju aktivnosti, vezanih na samostojno osebno in družinsko življenje, vključevanje v okolje, izobraževanje in zaposlitev; je državljan Republike Slovenije s stalnim bivališčem v Republiki Sloveniji ali tujec, ki ima stalno prebivališče v Republiki Sloveniji; je star od 18 do 65 let; živi ali bi želel živeti v samostojnem ali skupnem gospodinjstvu zunaj celodnevne institucionalne oskrbe; potrebuje pomoč najmanj 30 ur tedensko. Če je upravičena oseba uveljavila pravico do osebne asistencije pred dopolnjenim 65. letom starosti, je lahko upravičena do osebne asistencije tudi po tem, ko dopolni to starost. V tem primeru se ponovno oceni potreba po osebni asistenci in odloči o tej pravici.

Na podlagi obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja 95. člen **ZPIZ-2** (pravica je vključena že v **ZPIZ** iz leta 1992) določa pravico do letnega dodatka, katerega namen je predvsem zagotavljanje boljšega materialnega položaja prejemnikov nizkih pokojnin in nadomestil iz invalidskega zavarovanja ter njihova večja socialna varnost. Do letnega dodatka so upravičeni tudi uživalci nadomestila za čas poklicne rehabilitacije, začasnega nadomestila in nadomestila za invalidnost ter uživalci delnega nadomestila, vendar le v primeru, če ne prejema plače niti niso vključeni v obvezno zavarovanje ali pa so vključeni v obvezno zavarovanje in so zdravstveno zavarovani kot uživalci pravice iz invalidskega zavarovanja.

5. člen **Zakona o davku na motorna vozila**⁴³ določa oprostitve plačila davka od cestnih motornih vozil, ki so nabavljena za prevoz invalidov. Upravičenci so osebe, pri katerih je zaradi izgube, okvare ali paraliziranosti spodnjih okončin ali medenice nastala najmanj 80 % telesna okvara; osebe, ki so popolnoma izgubile vid na obeh očesih; osebe z zmerno, težjo ali

⁴³ Zakon o davku na motorna vozila (Uradni list RS, št. 72/06 – uradno prečiščeno besedilo, 9/10 in 40/12 – ZUJF).

težko telesno ali duševno prizadetostjo, ki jim je priznana invalidnost po zakonu, ki ureja družbeno varstvo telesno in duševno prizadetih oseb; otroci, ki potrebujejo posebno nego in varstvo. Če ti upravičenci niso vozniki, lahko v njihovem imenu motorno vozilo po tej točki vozijo starši oziroma skrbnik ali osebe, ki imajo pisno pooblastilo upravičenca, njegovih staršev oziroma skrbnika brez obvezne navzočnosti invalida v motornem vozilu.

41. člen *Zakona o davku na dodano vrednost*⁴⁴ določa nižjo stopnjo DDV in sicer se po stopnji 9,5 % obračunava in plačuje DDV od medicinske opreme, pripomočkov in drugih sredstev, ki so namenjena za lajšanje ali zdravljenje telesne okvare ali invalidnosti in so namenjena izključno za osebno uporabo, vključno z njihovim vzdrževanjem. Upravičenci so invalidi, ki potrebujejo medicinsko opremo, pripomočke in druga sredstva, ki so namenjena lajšanju in zdravljenju okvare ali invalidnosti.

159. člen *Zakona o davčnem postopku*⁴⁵ določa izvzetje in omejitve predmetov davčne izvršbe namenjene invalidom kot so prejemki od občasnega dela invalidov, ki niso v delovnem razmerju in so vključeni v programe po predpisih, ki urejajo socialno varstvo, in po predpisih, ki urejajo zaposlitveno rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov; nadomestilo za invalidnost po zakonu, ki ureja družbeno varstvo duševno in telesno prizadetih oseb; odškodnine zaradi telesne poškodbe, po zakonu, ki ureja invalidsko zavarovanje; prejemki iz naslova invalidnine, dodatka za posebno invalidnost in invalidskega dodatka po zakonu, ki ureja vojne invalide.

32. člen *Zakona o Radioteleviziji Slovenija*⁴⁶ določa pravico oprostitve plačila RTV prispevka, ki so ga oproščeni invalidi s 100 % telesno okvaro; invalidi z manj kot 100 % telesno okvaro, če jim je priznana tudi pravica do dodatka pomoč in postrežbo in osebe, ki so trajno izgubile sluh. Upravičenost do oprostitve se dokazuje s pravnomočno odločbo Zavoda o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.

⁴⁴ Zakon o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 13/11 – uradno prečiščeno besedilo, 18/11, 78/11, 38/12, 83/12, 86/14, 90/15, 77/18 in 59/19).

⁴⁵ Zakon o davčnem postopku (Uradni list RS, št. 13/11 – uradno prečiščeno besedilo, 32/12, 94/12, 101/13 – ZDavNepr, 111/13, 22/14 – odl. US, 25/14 – ZFU, 40/14 – ZIN-B, 90/14, 91/15, 63/16, 69/17, 13/18 – ZJF-H, 36/19 in 66/19).

⁴⁶ Zakon o Radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 96/05, 109/05 – ZDavP-1B, 105/06 – odl. US, 26/09 – ZIPRS0809-B in 9/14) ter Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide (Uradni list RS, št. 38/14).

Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide⁴⁷ določa, da mora izvajalec priključitve na javno telefonsko omrežje na fiksni lokaciji prednostno obravnavati zahtevo uporabnika invalida za priključitev na javno telefonsko omrežje na fiksni lokaciji. Izvajalec mora zagotoviti invalidom 50 % popust pri priključitvi na javno telefonsko omrežje na fiksni lokaciji, ter brezplačno prednostno obravnavati in odpraviti okvare na dostopnem vodu do končnega uporabnika-invalida.

Pogodba, sklenjena med Ministrstvom za delo, družino in socialne zadeve ter javnim zavodom ARNES, določa pravico do brezplačnega dostopa do interneta preko ARNESA, ki jo imajo invalidi in invalidske organizacije. Vsak uporabnik dobi elektronski naslov, možnost pregledovanja pošte preko spleta (web mail), prostor na strežniku za elektronski poštni predal in postavitev osebne spletne strani, stalno IP številko pri dostopu preko ponudnika kabelske TV (Dremelj et al. 2019: 57).

64. do 97. člen **Pravil obveznega zdravstvenega zavarovanja**⁴⁸ določa pravice do brezplačnih medicinsko-tehničnih pripomočkov in njihovega servisiranja. Zavarovani osebi so zagotovljeni medicinsko-tehnični pripomočki, potrebni za zdravljenje in medicinsko rehabilitacijo, ki so praviloma individualna pravica zavarovane osebe in postanejo njena last, razen v primerih, ko gre za izposojlo ali psa vodiča. Pravica do pripomočkov vključuje tudi stroške rednega vzdrževanja vozičkov, pripomočkov za sluh in govor, pripomočkov za vid, koncentratorjev kisika in drugih aparatov za vzdrževanje stalnega pritiska v dihalnih poteh, protez ter ortoz. Zavarovana oseba, ki ji manjka ud ali njegov del, ima pravico do proteze za manjkajoči oziroma prizadeti ud. Otrok ali mladostnik, ki se redno šola ali usposablja za poklic, ima pravico do električne proteze. Medicinsko tehnični pripomočki, ki so enkratna pravica zavarovane osebe, in zato zanje trajnostna doba ni določena, so brajev pisalni stroj, brajeva vrstica, začasna prsna proteza. Zavarovani osebi s težjo funkcijsko prizadetostjo, ki lahko samostojno in stalno uporablja voziček, je zagotovljen voziček na ročni pogon, voziček na elektromotorni pogon pa je zagotovljen osebam, ki imajo zaradi bolezni ali poškodbe močno zmanjšano mišično moč vseh štirih udov ali hudo utrudljivost, da so nezmožni hoje in

⁴⁷ Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide (Uradni list RS, št. 38/14 in 130/22 – ZEKom-2).

⁴⁸ Pravila obveznega zdravstvenega zavarovanja (Uradni list RS, št. 79/94, 73/95, 39/96, 70/96, 47/97, 3/98, 3/98, 51/98 – odl. US, 73/98 – odl. US, 90/98, 6/99 – popr., 109/99 – odl. US, 61/00, 64/00 – popr., 91/00 – popr., 59/02, 18/03, 30/03, 35/03 – popr., 78/03, 84/04, 44/05, 86/06, 90/06 – popr., 64/07, 33/08, 7/09, 88/09, 30/11, 49/12, 106/12, 99/13 – ZSVarPre-C, 25/14 – odl. US, 25/14, 85/14, 10/17 – ZČmIS, 64/18, 4/20, 42/21 – odl. US, 61/21, 159/21 – ZZVZZ-P, 183/21, 196/21 – ZDOsk, 142/22 – odl. US in 163/22).

ne morejo uporabljati vozička na ročni pogon. Zavarovana oseba, ki zaradi narave svoje prizadetosti ne more uporabljati navadnih sanitarno-higienskih prostorov, ima pravico do toaletnega stola. Zavarovana oseba, ki je trajno nepokretna in v stalni domači negi, ima pravico do sobnega dvigala ali dvigala za kopalnico, če so na njenem domu za to dani pogoji. Zavarovana oseba ima pravico do slušnega aparata za eno ali obe ušesi, če je s tonsko in govorno preiskavo sluha ugotovljeno, da je s slušnim aparatom mogoče doseči zadovoljiv rehabilitacijski učinek. Do digitalnega slušnega aparata je upravičena naglušna zavarovana oseba do 20. leta starosti, če ji digitalni slušni aparat omogoči pomembno boljši razvoj govora, razumevanje in sporazumevanje od standardnega slušnega aparata. Šoloobvezni otroci do dopolnjenega 15. leta starosti z motnjami sluha, ki se šolajo v redni šoli, imajo pravico do aparata za boljše sporazumevanje. Če zavarovana oseba zaradi bolezni ali poškodbe v grlu trajno izgubi možnost govora, ima pravico do aparata za omogočanje glasnega govora, če je s testiranjem dokazano, da je z njim možno doseči zadovoljivo sposobnost sporazumevanja. Do psa vodiča je oseba upravičena praviloma največ enkrat na šest let ob ustrezni strokovni oceni sposobnosti psa za opravljanje funkcije vodiča. Upravičencu zagotovi zavod šolanega psa vodiča v uporabo, ne pa tudi sredstev za vzdrževanje psa. Po Pravilniku o izkaznici in vavčerju za uveljavljanje pravice do tolmača za slovenski znakovni jezik lahko gluha oseba uveljavlja pravico do tolmača po lastni presoji v obsegu 30 ur letno, gluha oseba, ki ima status dijaka ali študenta, pa zaradi dodatnih potreb, povezanih z izobraževanjem, lahko tudi več, vendar skupaj največ 100 ur letno.

61. do 63. člen Pravil obveznega zdravstvenega zavarovanja določa pravico do spremstva, do katere je upravičena zavarovana oseba, ki je napotena k izvajalcu izven kraja prebivališča. Zavarovana oseba, ki je napotena k izvajalcu izven kraja prebivališča, ima pravico do spremstva na poti, če zaradi svojega zdravstvenega stanja ali drugih razlogov ni sposobna sama potovati. Potrebo po spremstvu ugotovi osebni zdravnik, od njega pooblaščen zdravnik ali imenovani zdravnik ali zdravstvena komisija, v primerih nujnega zdravljenja in nujne medicinske pomoči pa tudi drug zdravnik. Za vsakršno razdaljo potovanja do izvajalca zdravstvenih storitev pa to velja za vse otroke do dopolnjenega 15. leta starosti in starejše težje ali težko duševno ter telesno prizadete otroke in mladostnike ter težje ali težko duševno in telesno prizadete otroke in mladostnike o izvajalca do 18. leta starosti. Izjemoma se med zdraviliškim zdravljenjem odobri spremstvo slepi zavarovani osebi. V tem primeru ima spremljevalec pravico do pokritja stroškov nastanitve in prehrane največ v višini cene nemedicinskega (hotelskega) dela oskrbnega dne zdravilišča. Pravico do povračila potnih

stroškov ima tudi spremljevalec zavarovane osebe, če tako odloči osebni zdravnik ali zdravniška komisija.

5. Kronološki pregled pomembnejših ukrepov na področju socialne varnosti invalidnosti

Tabela 1: *Kronološki pregled pomembnejših ukrepov socialne varnosti oseb z invalidnostjo*

Leto	Ukrep	Predpis
1946	<p>Renta v višini 90% rentne osnove zaradi delne ali popolne nezmožnost za delo, ki je nastala kot posledica nezgode pri delu.</p> <p>Dodatek za tujo pomoč in postrežbo, če in dokler je ta potrebna, v višini ene tretjine polne rente.</p> <p>Možnost poklicne rehabilitacije.</p> <p>Možnost odvzema rente, v primeru, da se ne odzove pozivu na kontrolni pregled ali zdravljenje.</p> <p>Otroška renta oz. pokojnina ki se lahko podaljša tudi po 17. oz. 23. letu starosti, če je otrok zaradi telesne ali duševne hibe nesposoben za pridobitno delo in če ni oskrbovan v javnem zavodu. V kasnejših zakonih institut otroške rente ni več prisoten.</p>	Zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev leta 1946
1950	<p>Uvedeno razlikovanje invalidnosti oz. zmanjšane zmožnosti za delo na podlagi izvora nastanka poškodbe in sicer zaradi nesreče pri delu ter zaradi nesreče izven dela ali bolezni.</p> <p>Invalidnina - oskrbnina ob zmanjšani delovni zmožnosti.</p> <p>Invalidska pokojnina.</p> <p>Brezplačne zdravstvena oskrba za razširjeno družino, če člani niso zmožni za delo, nimajo lastnega premoženja in jih zavarovanec preživlja.</p> <p>Denarni prejemki kot so plača in nadomestila stroškov za prekvalifikacijo.</p>	Zakon o socialnem zavarovanju delavcev in uslužbencev in njihovih družin
1958	<p>Pravica do varstvenega dodatka - delovnim invalidom, ki so pridobili pravico do invalidske pokojnine, pa je le-ta nižja od povprečne</p>	Zakon o invalidskem zavarovanju

	<p>pokojninske osnove ustreznega zavarovalnega razreda, se izplačuje varstveni dodatek, če glede premoženjskih razmer in dohodkov izpolnjujejo pogoje, ki jih določa zakon o pokojninskem zavarovanju.</p> <p>Poklicne bolezni.</p> <p>Mehanizem posebnega varstva glede sklepanja in prenehanja delovnega razmerja in glede delovnih pogojev v primeru invalidnosti.</p> <p>Dodatek za pomoč in postrežbo posebej določen za slepe, ki so v delovnem razmerju.</p>	
1974	<p>Pravica do krajšega delovnega časa do 3. leta starosti otroka, če glede na zdravstveno stanje potrebuje več nege.</p>	<p>Zakon o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu in o delovnih razmerjih med delavci in zasebnimi delodajalci</p>
1977	<p>Daljši porodniški dopust do enega leta otrokove starosti oziroma lahko ženska dela 21 ur tedensko do otrokovega 17. meseca starosti v primeru, ko rodi težje telesno ali duševno prizadetega otroka.</p>	<p>Zakon o delovnih razmerjih</p>
1983	<p>Prvi zakon ki eksplicitno ureja oblike družbenega varstva zmerno, težje in težko duševno ter najtežje telesno prizadetih oseb, ki se ne morejo usposobiti za samostojno življenje in delo in pri katerih je ugotovljeno, da je prizadetost nastala v otroški oz. mladostni dobi do dopolnjenega 18. leta starosti oz. v času rednega šolanja, vendar najdlje do dopolnjenega 26. leta starosti.</p> <p>Varstvo v splošnih ali posebnih socialnih zavodih. Osebe, ki so v institucionalnem varstvu oz. osebe, ki so jih po zakonu dolžne preživljati, prispevajo za kritje stroškov tega varstva po osnovah in merilih, določenih s samoupravnim splošnim aktom občinske skupnosti socialnega skrbstva.</p> <p>Varstvo v drugi družini.</p> <p>Nadomestilo za invalidnost, ki je določeno v višini 36 % povprečnega mesečnega čistega osebnega dohodka na zaposlenega v RS v minulem letu.</p> <p>Dodatek za tujo nego in pomoč.</p>	<p>Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb</p>

1992	Pravica do letnega dodatka, do katerega so upravičeni prejemniki pokojnin, pa tudi uživalci nadomestila za čas poklicne rehabilitacije, začasna nadomestila in nadomestila za invalidnost.	Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju
1992	<p>Financiranje institucionalnega varstva za otroke in mladostnike do 18. leta je zagotovljeno iz proračuna RS. Institucionalno varstvo za osebe, starejše od 18 let, so dolžni plačati upravičenci in zavezanci za preživljanje.</p> <p>Prejemniki nadomestila za invalidnost so oproščeni plačila vseh socialnih storitev, razen institucionalnega varstva. Sofinanciranje je možno iz občinskega proračuna, kadar je upravičenec oziroma zavezanec za preživljanje delno ali v celoti oproščen plačila. V tem primeru se naredi zaznamek v zemljiški knjigi v primeru lastništva nepremičnine.</p> <p>Pomoč družini na domu.</p> <p>Vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji</p>	Zakon o socialnem varstvu
1993	Za 50 % zvišuje otroški dodatek za otroka z motnjami v telesnem in duševnem razvoju.	Zakon o družinskih prejemkih
1999	<p>Zviševanje starosti za pridobitev pokojninskih in invalidskih pravic.</p> <p>Zniževanje višine pokojnin.</p> <p>Uvedba dodatnega prostovoljnega zavarovanja.</p> <p>Delna invalidska pokojnina, ki pripada zavarovancem, ki uveljavljajo pravico do dela s krajšim delovnim časom od polnega.</p> <p>Opuščeno je načelo trajnosti zaposlitve delovnih invalidov in je nadomeščeno z določbami o možnosti odpovedi pogodbe o zaposlitvi zaradi ugotovljene invalidnosti II. in III. kategorije ali iz poslovnih razlogov brez ponudbe nove pogodbe v določenih okoliščinah.</p>	Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju
2000	Prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo.	Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami

	Prilagojeni programi vzgoje in izobraževanja. Posebni programi vzgoje in izobraževanja.	
2001	Za starše, ki negujejo težje gibalno oviranega otroka ali zmerno ali težje duševno prizadetega otroka, možnost dela za krajši delovni čas do 18. leta starosti otroka. Uveden je dodatek za nego otroka, ki ga lahko uveljavlja eden od staršev za otroka do 18. leta starosti (najdlje do 26. leta), ki potrebuje posebno nego in varstvo, če ima otrok stalno ali začasno prebivališče v Republiki Sloveniji in dejansko živi v Republiki Sloveniji. Uvedeno je delno plačilo za izgubljeni dohodek, ki je osebni prejemek, ki ga prejme eden od staršev kadar zapusti trg dela ali začne delati krajši delovni čas zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka ali otroka z določeno boleznijo iz seznama hudih bolezni.	Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih
2005	Kvote za zaposlovanje invalidov - delodajalci, ki zaposlujejo najmanj 20 delavcev, so dolžni zaposlovati invalide v okviru določenega deleža od celotnega števila zaposlenih delavcev. Podporna zaposlitev. Zaščitna zaposlitev.	Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov
2006	Oprostitev plačila davka od cestnih motornih vozil, ki so nabavljena za prevoz invalidov.	Zakona o davku na motorna vozila
2007	Pravica do izbire družinskega pomočnika, ki jo ima polnoletna oseba s težko motnjo v duševnem razvoju ali polnoletna težko gibalno ovirana oseba, ki potrebuje pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb.	Zakon o socialnem varstvu
2007	Višja davčna olajšava za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo.	Zakon o dohodnini
2011	Kljub ugotovljeni »nezmožnosti usposobitve za samostojno življenje in delo« po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, se oseba lahko prijavi kot iskalec zaposlitve pri Zavodu RS za zaposlovanje in uveljavlja pravice do storitev, ki jih sicer lahko uveljavljajo	Zakon o urejanju trga dela

	drugi brezposelni invalidi.	
2012	Definicijo otrok s posebnimi potrebami dopolni s skupino otrok z avtističnimi motnjami.	Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami
2012	Varstveni dodatek, ki je bil od leta 1958 pravica iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, se spremeni v socialni transfer.	Zakon o socialno varstvenih prejemkih (reforma socialno varstvenih prejemkov)
2013	Ukinjanje pozitivnih ukrepov za ženske, torej višanje starostne meje za dostopanje do pravic pokojninskega in invalidskega zavarovanja, kar je stopilo v polno veljavo l. 2019.	Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju
2017	Pravica do osebne asistencije, ki je opredeljena kot pomoč uporabniku pri opravilih in dejavnostih, ki jih ne more izvajati sam zaradi invalidnosti, a jih vsakodnevno potrebuje, da lahko živi neodvisno, aktivno in je enakopravno vključen v družbo.	Zakon o osebni asistenci
2017	Urejanje obravnave otroka in njegove družine v predšolskem obdobju.	Zakon o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami
2018	Zakon nadomešča in posodablja Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Osebe, ki lahko pridobijo status invalida po tem zakonu, praviloma niso delazmožne in se zaradi invalidnosti ne morejo same vključevati v družbo in si zagotavljati socialne varnosti. Zakon opredeljuje postopek pridobitev statusa invalida, denarne prejemke (nadomestilo za invalidnost, dodatek za pomoč in postrežbo, družinska pokojnina in družinska invalidnina) in podporne storitve (usposabljanje za samostojno življenje, vseživljenjsko učenje, bivanje s podporo).	Zakon o socialnem vključevanju invalidov
2022	Zakon prinaša nove mehanizme, storitve in denarne prejemke osebam z invalidnostmi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, veže pa jih na nov steber obveznega socialnega zavarovanja za dolgotrajno oskrbo.	Zakon o dolgotrajni oskrbi

6. Zaključek

Pregled razvoja zakonodaje socialnega varstva na področju invalidnosti od leta 1945 dalje kaže, da osebe z invalidnostmi pridobivajo statuse in pripadajoče pravice na podlagi različnih predpisov, kar pomeni, da so deležne različnih pravic in različnega obsega socialne varnosti. Zdi se, da je bolj kot stanje invalidnosti pri dodeljevanju pravic in podpor pomemben izvor nastanka invalidnosti. Kot kaže naša analiza, izvore nastanka invalidnosti zakonodaja kategorizira na vojne invalide, ki so deležni posebnega razširjenega socialnega varstva, na invalidnost, ki je nastala v obdobju obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja iz zaposlitve, in na invalidnost, ki traja od rojstva, otroštva ali zgodnje mladosti, zaradi česar osebe z invalidnostjo niso mogle biti vključene v plačano delo in z njim povezanimi zavarovanji. Zakonodaja o pokojninskem in invalidskem zavarovanju vzpostavlja še dodatno razlikovanje in sicer na invalidnost, ki je nastala kot posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni ter na invalidnost, ki je nastala kot posledica poškodbe izven dela ali bolezni. Pravice, ki izhajajo iz teh dveh različnih izvorov nastanka invalidnosti se razlikujejo in sicer tako, da invalidnosti zaradi poškodb izven dela in zaradi bolezni prinašajo nižje denarne prejemke kot poškodbe iz dela in poklicne bolezni.

Področje socialnega varstva oseb z invalidnostmi se tako kaže kot nepregledno, administrativno in postopkovno zapleteno ter odpira vprašanja prekrivanja različnih statusov in neenakih položajev oseb, ki se soočajo z istimi ali podobnimi invalidnostmi, kategorizirane pa so v različne statuse, ki omogočajo različne pravice. Čeprav se nabor vključenih invalidnosti, ki jih zakonodaja naslavlja, postopoma širi, obstaja možnost, da poleg priznanih kategorij invalidnosti, posamezniki z različnimi funkcionalnimi ovirami ali boleznimi statusa ne morejo pridobiti, ker ustreznih kategorij ni ali so preozko opredeljene, to pa pomeni, da niso upravičeni do denarnih dodatkov ali pravic, ki bi jim omogočile kompenzirati slabšo vključenost v izobraževanje, delo in večjo potrebo po oskrbi kot posledico oviranosti.

Na področju socialne varnosti invalidnosti v kontekstu pokojninskega in invalidskega zavarovanja pregled razvoja zakonodaje kaže, da so bile vse osnovne kategorije, pojmi in mehanizmi socialne varnosti (kot so npr. invalidska pokojnina, invalidsko nadomestilo, invalidnina, poklicna rehabilitacija, varovanje zaposlitve, kontrolni pregledi, dodatek za pomoč in postrežbo, varstveni dodatek ipd.), ki se uporabljajo tudi v aktualni zakonodaji, vzpostavljeni že v 50-ih letih v času socialistične Jugoslavije. Razvoj v samostojni Sloveniji od 90-ih let dalje

je prinesel zelo malo vsebinskih novosti (npr. delna invalidska pokojnina uvedena v pokojninski reformi leta 1999). Reforme so bile usmerjene predvsem v zaostrovanje pogojev pridobivanja pravic s spremenjenimi definicijami invalidnosti, zviševanjem starosti za pridobitev pravic, zniževanjem denarnih nadomestil, uvedbo dodatnega prostovoljnega zavarovanja, izenačevanja starostnih pogojev med moškimi in ženskami, redefinicijo varstvenega dodatka iz pravice v socialni transfer ipd.

Zakonodaja, ki omogoča socialno varnost osebam z invalidnostjo od rojstva ali zgodnjega otroštva in mladosti, se je v primerjavi z zakonodajo, ki regulira pokojninsko in invalidsko zavarovane zaposlene osebe (in vojne invalide), začela bolj intenzivno razvijati šele v samostojni Sloveniji, zlasti po letu 2000 z vzpostavitvijo novih mehanizmov pomoči na domu, družinskega pomočnika, posebnih podpor staršem otrok, ki potrebujejo posebno nego in varstvo, zaščitnimi in podpornimi zaposlitvami, izobraževanjem za otroke s posebnimi potrebami, osebno asistenco ipd. V zadnjih dveh desetletjih se krog upravičencev do teh pravic širi, razvijajo se nove storitve in podpore za socialno vključevanje, zvišujejo se tudi denarni prejemki. Vendar razširjen razvoj socialnega varstva oseb z invalidnostjo od rojstva ali zgodnjega otroštva in mladosti naslavlja te osebe in njihove oskrbovalce predvsem v obdobju otroštva. Po polnoletnosti oz. v posameznih primerih po starosti 26 let, številne od teh pravic prenehajo veljati ali veljajo v omejenem obsegu. Najbolj kritičen primer je institucionalno varstvo, ki postane s polnoletnostjo plačljivo s strani uporabnikov, zavezancev za preživljanje ali sofinanciranjem občine. Status družinskega pomočnika kot alternativa institucionalnem varstvu, potisne starše, predvsem ženske, ki se odločijo za to možnost, v izstop iz trga dela in minimalne dohodke. Na tem področju je pozitivne spremembe prinesel Zakon o osebni asistenci, ki je bil sprejet šele leta 2017. Kot obljuba izboljšanja stanja se kaže tudi nov Zakon o dolgotrajni oskrbi, katerega dejanske učinke pa bomo lahko presojali šele v prihodnjih letih.

7. Literatura

- Cvetko, A. (2000). Pravnice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja po novem zakonu. Ljubljana: Bonex.
- Dremelj, P., Rafaelič, A. in Kobal Tomc, B. (2019). Oblikovanje strokovnih podlag za ureditev različnih statusov invalidov. Prvo vmesno poročilo. Ljubljana: IRSSV. Dostopno na [KAZALO VSEBINE \(irssv.si\)](https://www.irssv.si/), 8.8.2023
- Frączek, B. (2022). The Use of Cluster Analysis to Assess the Threats of Poverty or Social Exclusion in EU Countries: The Case of People with Disabilities Compared to People without Disabilities. *Sustainability* 14, no. 21: 14223. <https://doi.org/10.3390/su142114223>
- Hrženjak, M. (2016). Ekonomska neenakost žensk z vidika spolnega pokojninskega razkoraka. *Delavci in delodajalci: revija za delovno pravo in pravo socialne varnosti*, 16/4: 609-626.
- Kalčič, M. (2004). Odpoved pogodbe o zaposlitvi delovnemu invalidu ter novosti v zvezi s pravicami delovnih invalidov. *Delavci in delodajalci: revija za delovno pravo in pravo socialne varnosti*, 4/1: 163-193.
- Kavčič, B. (2004). Razvoj invalidskega zavarovanja v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani - Ekonomska fakulteta.
- Kresal B. (2007). Vodnik po pravicah invalidov v slovenski zakonodaji. Ljubljana : Inštitut za delo pri Pravni fakulteti
- Morris, Z. A., & Zaidi, A. (2020). Estimating the extra costs of disability in European countries: Implications for poverty measurement and disability-related decommodification. *Journal of European Social Policy*, 30(3), 339–354. <https://doi.org/10.1177/0958928719891317>
- Prijatelj, J. (2000). Pokojninsko in invalidsko zavarovanje 2000. Zakon z uvodnimi pojasnili in komentarji. Ljubljana: Center Marketing International.
- Richards, J., & Sang, K. (2019). The intersection of disability and in-work poverty in an advanced industrial nation: The lived experience of multiple disadvantage in a post-financial crisis in UK. *Economic and Industrial Democracy*, 40(3), 636–659. <https://doi.org/10.1177/0143831X17750474>
- Smolej, S., Kobal, B., Nagode, M., Žiberna, V., Kresal, B., Urh, Š. (2009). Pregled ureditve družbenega varstva duševno in telesno prizadetih oseb v državah EU ter analiza stanja v RS za potrebe prenove Zakona o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Končno poročilo. Ljubljana: IRSSV. Dostopno na [Microsoft Word - 090227_porocilo.doc \(irssv.si\)](https://www.irssv.si/), 8.8.2023.
- Štrovs, M. (2000). Pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Ljubljana: Gospodarski vestnik.

Viri

Zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev (Uradni list FLRJ, št. 65, let. II).

Zakon o socialnem zavarovanju delavcev in uslužbencev in njihovih družin (Uradni list FLRJ, št. 10, let. VI).

Zakon o invalidskem zavarovanju (Uradni list FLRJ, št. 49, let. XIV).

Zakon o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu in o delovnih razmerjih med delavci in zasebnimi delodajalci (Ur.l. SRS 18/74).

Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list SRS 24/77).

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (Uradni list SRS, št. 41/83, Uradni list RS, št. 114/06 – ZUTPG, 122/07 – odl. US, 61/10 – ZSVarPre in 30/18 – ZSVI)

ZPIZ: Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 12/92, 56/92 – odl. US, 43/93 – odl. US, 67/93 – odl. US, 5/94, 7/96, 29/97 – odl. US, 54/98 in 106/99 – ZPIZ-1).

ZPIZ-1: Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 109/06 – uradno prečiščeno besedilo, 114/06 – ZUTPG, 10/08 – ZVarDod, 98/09 – ZIUZGK, 38/10 – ZUKN, 61/10 – ZSVarPre, 79/10 – ZPKDPIZ, 94/10 – ZIU, 94/11 – odl. US, 105/11 – odl. US, 110/11 – ZDIU12, 40/12 – ZUJF, 96/12 – ZPIZ-2 in 9/17 – odl. US)

ZPIZ-2: Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Uradni list RS, št. 96/12, 39/13, 99/13 – ZSVarPre-C, 101/13 – ZIPRS1415, 44/14 – ORZPIZ206, 85/14 – ZUJF-B, 95/14 – ZUJF-C, 90/15 – ZIUPTD, 102/15, 23/17, 40/17, 65/17 in 28/19)

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Uradni list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 87/11, 96/12 – ZPIZ-2 in 98/14)

Zakon o urejanju trga dela (Uradni list RS, št. 80/10, 40/12 – ZUJF, 21/13, 63/13, 100/13, 32/14 – ZPDZC-1, 47/15 – ZZSDT, 55/17, 75/19, 11/20 – odl. US, 189/20 – ZFRO, 54/21, 172/21 – ZODPol-G, 54/22 in 59/22 – odl. US).

Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg, 31/18 – ZOA-A in 28/19)

Zakon o socialno varstvenih prejemkih (Uradni list RS, št. 61/10, 40/11, 14/13, 99/13, 90/15, 88/16, 31/18 in 73/18)

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Uradni list SRS, št. 15/76, 1/89, 14/89 – preč.bes. in Uradni list RS, št. 64/01, 16/04 in 69/04-UPB1).

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. 110/06 – uradno prečiščeno besedilo, 114/06 – ZUTPG, 10/08, 62/10 – ZUPJS, 99/13 – ZSVarPre-C in 26/14 – ZSDP-1).

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. 26/14, 90/15, 75/17 – ZUPJS-G in 14/18)

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 58/11, 40/12 – ZUJF, 90/12 in 41/17 – ZOPOPP)

Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (Uradni list RS, št. 94/10, 50/14 in 32/17).

Zakon o osebni asistenci (Uradni list RS, št. 10/17 in 31/18)

Zakon o socialnem vključevanju invalidov (Uradni list RS, št. 30/18)

Zakon o celostni zgodnji obravnavi predšolskih otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 41/17)

Zakon o dolgotrajni oskrbi (Uradni list RS, št. 196/21, 163/22, 18/23 – ZDU-10 in 84/23 – ZDOsk-1).

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (Uradni list RS, št. 72/06 – uradno prečiščeno besedilo, 114/06 – ZUTPG, 91/07, 76/08, 62/10 – ZUPJS, 87/11, 40/12 – ZUJF, 21/13 – ZUTD-A, 91/13, 99/13 – ZUPJS-C, 99/13 – ZSVarPre-C, 111/13 – ZMEPIZ-1, 95/14 – ZUJF-C, 47/15 – ZZSDT, 61/17 – ZUPŠ, 64/17 – ZZDej-K in 36/19)

Zakon o dohodnini (Uradni list RS, št. 13/11 – uradno prečiščeno besedilo, 9/12 – odl. US, 24/12, 30/12, 40/12 – ZUJF, 75/12, 94/12, 52/13 – odl. US, 96/13, 29/14 – odl. US, 50/14, 23/15, 55/15, 63/16, 69/17, 21/19, 28/19 in 66/19)

Zakon o davku od dohodkov pravnih oseb (Uradni list RS, št. 117/06, 56/08, 76/08, 5/09, 96/09, 110/09 – ZDavP-2B, 43/10, 59/11, 24/12, 30/12, 94/12, 81/13, 50/14, 23/15, 82/15, 68/16, 69/17, 79/18 in 66/19)

Zakon o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 13/11 – uradno prečiščeno besedilo, 18/11, 78/11, 38/12, 83/12, 86/14, 90/15, 77/18 in 59/19)

Zakon o davku na motorna vozila (Uradni list RS, št. 72/06 – uradno prečiščeno besedilo, 9/10 in 40/12 – ZUJF)

Zakon o davčnem postopku (Uradni list RS, št. 13/11 – uradno prečiščeno besedilo, 32/12, 94/12, 101/13 – ZDavNepr, 111/13, 22/14 – odl. US, 25/14 – ZFU, 40/14 – ZIN-B, 90/14, 91/15, 63/16, 69/17, 13/18 – ZJF-H, 36/19 in 66/19)

Zakon o Radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 96/05, 109/05 – ZDavP-1B, 105/06 – odl. US, 26/09 – ZIPRS0809-B in 9/14)

Sklep o daljšem porodniškem dopustu za nego dvojčkov, več hkrati živorojenih otrok oz. prizadetega otroka (Uradni list SRS 12/78).

Pravilnik o pogojih in postopku za uveljavljanje pravice do izbire družinskega pomočnika (Uradni list RS, št. 19/07, 196/21 – ZDOsk, 207/21 in 82/23 – ZSV-J).

Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (Uradni list RS, št. 45/10, 28/11, 104/11, 111/13, 102/15, 76/17, 54/19, 81/19, 203/21, 54/22 in 159/22).

Pravilnik o metodologiji za oblikovanje cen socialno varstvenih storitev (Uradni list RS, št. 87/06, 127/06, 8/07, 51/08, 5/09 in 6/12).

Pravilnik o osebni asistenci (Uradni list RS, št. 26/22, 27/23 in 71/23).

Uredba o ukrepih za končne uporabnike invalide (Uradni list RS, št. 38/14)